

ПОДДРШКА НА ИЗБОРНИ РЕФОРМИ
MBËSHETETJE E REFORMAVE ZGJEDHORE

УЧЕСТВО НА ЖЕНИТЕ ВО ПОЛИТИЧКИТЕ ПРОЦЕСИ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

МЕШАНА СЛИКА ЗА

РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ ВО КОНТЕКСТ НА

ЛОКАЛНИТЕ ИЗБОРИ ВО 2021 ГОДИНА

Содржина

Сумарен преглед	4
Кратенки	6
Методологија	9
1. Контекст	11
1.1. Општа нормативна и институционална рамка	11
1.2. Политички заложби	12
1.3. Изборен систем и законски услови	13
2. Политичките партии ја спречуваат застапеноста на жените	15
2.1. Политиката сè уште е арена во која доминантно место имаат мажите	15
2.2. Одбирање и предлагање на кандидати за локални избори	15
2.3. Стаклениот плафон за раководни места	18
3. Родовата еднаквост и спроведувањето на локалните избори во 2021 година	20
3.1. Состав на изборната администрација	20
3.2. ДИК и вградувањето на родовите прашања во нејзиното делување	21
3.3. Проценка на спроведувањето на квотите за родова застапеност во редовите на кандидатите за избори	22

4. Јавна свесност и поддршка за учество на жените во изборни и политички процеси	23
4.1. Интерес и впечатоци на граѓаните за присуството на жените во политички и изборни процеси	23
4.2. Проценка на мислењата во јавноста за постојните квоти за родова застапеност	25
4.3. Има ли знаци на давање предност на жени кандидатки при гласање?	27
5. Главни пречки и тешкотии за учество на жените	28
5.1. Ниво на опстојување, застапеност и влијание на родовите стереотипи	28
5.2. Доминантност на мажите во политиката	31
5.3. Деконструкција на родово специфичната подложност на изложување во јавноста	32
6. Подобрување на учеството со балансиран пристап и правично претставување на кандидатите: улогата на медиумите во зацврстувањето или спротивставувањето на родовите стереотипи	35
6.1. Медиумското покривање на кампањите за изборите во 2021 година низ призма на родовите прашања	35
6.2. Отсуство на правичен пристап и нееднакво медиумско претставување на кандидатките на локалните избори во 2021 година	36
6.3. Поддршка за учество на жените: преминување од одржување на родовите стереотипи кон активно унапредување на родовата еднаквост	37
7. Главни наоди, заклучоци и препораки	39
7.1. Изборни реформи и правната рамка	39
7.2. Политички партии	42
7.3. Изборна администрација	43
7.4. Медиуми	44

Сумарен преглед

Изминати се дваесет години од воведувањето на квоти за родова застапеност во законската рамка за избори во Северна Македонија. Целта на овие квоти беше да се зголеми учеството на жените во изборните процеси во земјата и да се поддржат напорите за промовирање на родовата еднаквост во општеството во целина. Со оваа студија се оценува остварениот напредок кон овие цели во изминатите две децении, со помош на квантитативно и квалитативно проучување на учеството на жените на последните локални избори во земјата одржани во октомври 2021 година.

И покрај тоа што квотите за родова застапеност се применувани во над дваесет републички и локални избори од нивното воведување во 2002 година, претходни истражувања даваат општа оценка дека нивото на учество на жените во изборните и политичките процеси во Северна Македонија е ниско. Оваа студија ги потврдува тие наоди, ги посочува клучните пречки и нуди препораки за надминување на тие пречки.

Оваа студија, спроведена во рамките на проектот „Поддршка за изборни реформи во Северна Македонија,¹ е осмислена со цел подобро да се разберат изворните причини за опстојувањето на пречките за учество на жените во изборни-

те и политичките процеси. Во таа насока беше спроведена анкета на јавното мислење за да се соберат податоци за ставовите и впечатоците на граѓаните за улогата на жените во политиката, како и дискусии со фокус групи со цел да се стекне претстава за впечатоците и искуствата на жени кои имаат аспирации да се кандидираат на избори, членки на политички партии, и жени избрани во општинските совети. Покрај разгледувањето на практиките во медиумите во државата во однос на локалните избори 2021 година, се одржаа и дискусии во фокус групи со новинари и медиумски работници.

Од студијата произлегоа докази дека жените сè уште не се доволно застапени во политиката во Северна Македонија, а беа утврдени и клучните фактори што ги ограничуваат можностите за жените да остваруваат суштинско политичко влијание. Резултатите од анкетата на јавното мислење дополнително покажуваат дека нивото на поддршка во јавноста за учество и застапеност на жените во политиката е повисоко од актуелното ниво на учество на жените, вклучително и во рамките на политичките партии во земјата. Сепак, студијата го потврдува и опстојувањето на родовите стереотипи кај машките граѓани и придружниот отпор кон пропишувањето квоти за родова застапеност.

Сè на сè, студијата заклучува дека жените и натаму тешко добиваат пристап до еднакви можности и учество во политичките и изборните процеси каде мажите сè уште имаат доминантни улоги. На пример, жените сè уште имаат слаби

¹ „Поддршка за изборни реформи во Северна Македонија“ е проект на Швајцарската агенцијата за развој и соработка (Swiss Agency for Development and Cooperation – SDC) спроведуван од страна на Меѓународната фондација за изборни системи (International Foundation for Electoral Systems – IFES).

изгледи да се најдат на „добитни“ места на кандидатските листи од нивните политички партии и да добијат доволна поддршка во изборните кампањи. Исто така, тие се обидуваат да привлечат поддршка од гласачи во општествена средина во која се вкоренети патријархални сфаќања кај избирачите, а таквите сфаќања се отсликуваат и во медиумите. Покрај тоа, жените вклучени во политиката се соочуваат со посебни предизвици што произлегуваат од истакнување во јавноста, меѓу кои се и омаловажувачки претставувања во традиционалните и онлајн медиуми, и употребата на говор на омраза и други видови дискриминаторско изразување на друштвените мрежи.

Студијата нуди практични препораки и предлози за насочени идни активности за справување со главните утврдени пречки за поголемо учество на жените во политиката и во изборните процеси. Овие препорачани мерки и стратегии се изработени согласно наодите од студијата и опфаќаат предлози за измени во правната и регулаторната рамка. Во однос на примената на квоти за родова застапеност, особено како средство за консолидирање и зголемување на бројот на жени на избрани функции, истражувањето предлага воведување на „систем патент-затворач“ или пристап со „вертикален паритет“ во кандидатски листи. Во ваков систем партиите предлагаат жени и мажи во наизмени-

чен редослед на кандидатските листи, со што би се постигнала поправедна и посразмерна застапеност². Покрај тоа, со цел да се помогне во заштитата на жените од злоупотреба по основ на родова припадност во онлајн содржини и комуникации, се предлагаат подобрувања во регулирањето на онлајн содржините за време на избори. Исто така, се препорачува и преземање заеднички напори кон подобрување на капацитетите на Државната изборна комисија за собирање и дисеминација на сеопфатни податоци за изборите расчленети според пол, како и изработка и спроведување на насочена програма едукација за родова еднаквост и конкретни активности за градење капацитети за жените-кандидатки.

2 Систем со наизменичен редослед на кандидати од различен пол (“system alternating the sex of candidates on the party list”) во Поимникот на Венецијанската комисија, на [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-EL\(2020\)006-bil](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-EL(2020)006-bil)

Кратенки

АВМУ	Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги
ДИК	Државна изборна комисија
ДОМ	Демократска обнова на Македонија
ДПА	Демократска партија на Албанците
ДУИ	Демократска унија за интеграција
ЕИРЕ	Европски институт за родова еднаквост
ЕК	Европска комисија
ЕУ	Европска унија
ИО	Избирачки одбори
ИО	Изборни органи
ИФЕС	International Foundation for Electoral Systems – Меѓународна фондација за изборни системи
КЕСВДЖ	Конвенција за елиминирање на сите видови дискриминација врз жените
КП	Клуб на пратенички
ЛДП	Либерално демократска партија
МНИ	Мисија за набљудување на избори
НСДП	Нова социјалдемократска партија
ОБСЕ	Организација за безбедност и соработка во Европа
ОДИХР	Биро за демократски институции и човекови права
ОИК	Општински изборни комисии
ОН	Обединети нации
СДЦ	Swiss Agency for Development and Cooperation – Швајцарска агенција за развој и соработка
СЕ	Совет на Европа
ТМОРО	Татковинска македонска организација за радикална обнова
УСАИД	Американска агенција за меѓународен развој

Вовед

Квотата за родова застапеност беше воведена во законската рамка за избори на Северна Македонија во 2002 година со цел да се зголеми учеството на жени-те во политичките и изборните процеси и да се поддржи остварување на поголема родова еднаквост, не само во избраните тела во државата, туку и во општеството во целост. Формулата за квотите за родова застапеност е подобрена по нејзиното првично воведување, со зголемување на прагот на застапеност од 30 на 40 проценти и додавање на уште две места.³ Од 2002 година беа реализирани и неколку други иницијативи за поттикнување и поддршка на родовата еднаквост, а спроведени се и неколку истражувања за клучните параметри на учеството на жените.

Дваесет години по воведувањето на квотите за родова застапеност, се чини дека порастот на бројот на жени во избраните тела сè уште не доведува до соодветна промена во нерамнотежата на моќта меѓу мажите и жените на политичко и изборно поле. Покрај оваа слика за недоволен напредок, резултатите од трката за градоначалници на локалните избори во 2021 година потврдуваат дека бројот на избрани жени е значително помал во случаите кога не се пропишани прагови или квоти.

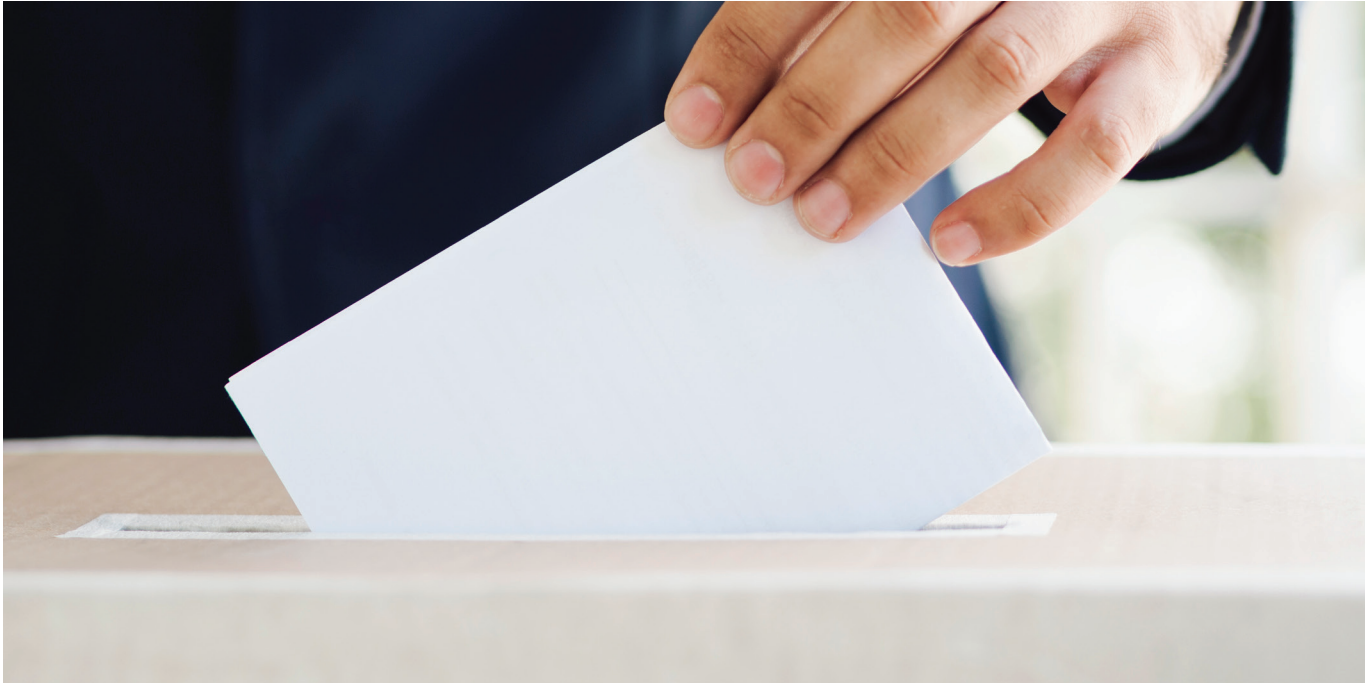
³ Одредби за редослед според пол во партиските листи. Видете член 64.5 од Изборниот законик на Северна Македонија: „На секои три места најмалку едно место му припаѓа на помалку застапениот пол и дополнително уште најмалку по едно место на секои десет места“

Ова истражување е спроведено во рамките на проектот на Швајцарската агенција за развој и соработка (SDC) „Поддршка на изборни реформи во Северна Македонија“, спроведуван од Меѓународната фондација за изборни системи (IFES). Проектот има за цел да поддржи демократски и веродостојни изборни процеси што овозможуваат посеопфатно политичко учество и општествена интеграција преку овозможување на гласачите слободно да ги избираат нивните претставници и од нив да бараат отчетност.

Родовата еднаквост е трансверзална тема низ сите проектни активности, со севкупна цел да се поттикне еднаква родова застапеност и учество во избори и политички процеси.

Оваа студија опфаќа анкета и анализа на јавното мислење и впечатоци за застапеноста на жените во политиката и пристапот на жените до раководни и одлучувачки функции во Северна Македонија. Оправданоста за вниманието кон овие теми се темели врз премисата дека позитивните ставови кај јавноста за учеството на жените во политиката имаат клучна улога во поттикнувањето на суштински еднаква родова застапеност, над постигнувањето на каква било „критична маса“⁴. Од таа гледна точка, студијата опфаќа анализа на податоци конкретно поврзани со локалните избори од октомври 2021 година со цел да се извлечат поуки и да се изра-

⁴ Во истражувањата за законодавна активност на жените, поимот критична маса се користи како алатка за разбирање на соодносот меѓу процентот на жени во законодавните тела и усвојување закони што се поволни за жените како група.

ботат препораки за подобрување на учеството на жените во изборните и политичките процеси во земјата.

Поконкретно, целите и намената на ова истражување се:

- да изврши анализа на расположливите податоци од избори;
- да ги утврди проблематичните состојби и да предложи подобрувања кај клучните изборни органи и процеси;
- да ги утврди главните пречки за попозитивни впечатоци за жените кандидатки кај гласачите и да предложи мерки и стратегии за надминување на родовите стереотипи;
- да стекне повеќе сознанија за главните проблеми поврзани со видливоста на жените на политичката сцена, особено во изборните кампањи и во медиумите;
- да предложи практични стратегии за подобрување на учеството на жените во изборните процеси и во јавниот живот;
- да даде позитивен и информативен придонес кон дискусиите за начините за подобрување на учеството на жените во јавниот живот и нивна политичка претставеност преку дисеминација на клучните наоди од истражувањето на одредени изборни чинители.

Студијата е структурирана на следниов начин: во првото поглавје е даден преглед на нормативниот и институционалниот контекст за учеството на жените во изборните и политичките процеси во Северна Македонија. Второто поглавје ги наведува клучните прашања поврзани со родовата еднаквост и спроведувањето на изборите. Наредните поглавја прикажуваат анализа на резултатите од анкетата на граѓаните и проценка на актуелните пречки за учеството на жените, вклучувајќи ја и улогата на медиумите во одржувањето на родовите стереотипи. Последното поглавје ги сумира главните наоди и нуди препораки за постигнување поголема родова еднаквост во политиката, вклучително и конкретни активности за справување со пречките утврдени во студијата.

Методологија

Методолошкиот пристап употребен во оваа студија беше наменет да ги согледа мислењата и ставовите за учеството на жените во изборните и политичките процеси кај низа актери, вклучувајќи и впечатоци и искуства од жени политичарки избрани на јавни функции и жени кандидатки на локалните избори одржани во 2021 година, како и доминантните ставови за жените во политиката кај јавноста, новинарите и другите претставници на медиумите.

Се спроведе анкета со структуриран прашалник за да се добијат мислења од граѓаните на 27 клучни теми, со цел да се измерат и документираат актуелните нивоа на јавна свест и поддршка за застапеноста и учеството на жените во политиката. Овие теми опфатија прашања за впечатоците во јавноста за жените што се кандидирале, колку се почитуваат одредбите за квоти за родова застапеност, како и прашања наменети за определување на главните родови стереотипи и други постојни форми на пречки и тешкотии за учеството на жените во политиката.

Прашалникот се спроведе со методологија на компјутерски потпомогнато анкетирање (computer-aided personnel interviewing – CAPI) на состав на испитаници наменски избрани да ја одразуваат структурата на населението во државата. Беше составен повеќестепен стратифициран примерок со 1.085 испитаници што ја одразува структурата на населението во однос на етничка припадност, возраст, пол и место на живеење во осумте региони во државата. Про-

центата маргина на грешка е 2,97 процентни поени, со ниво на сигурност од 95 проценти.

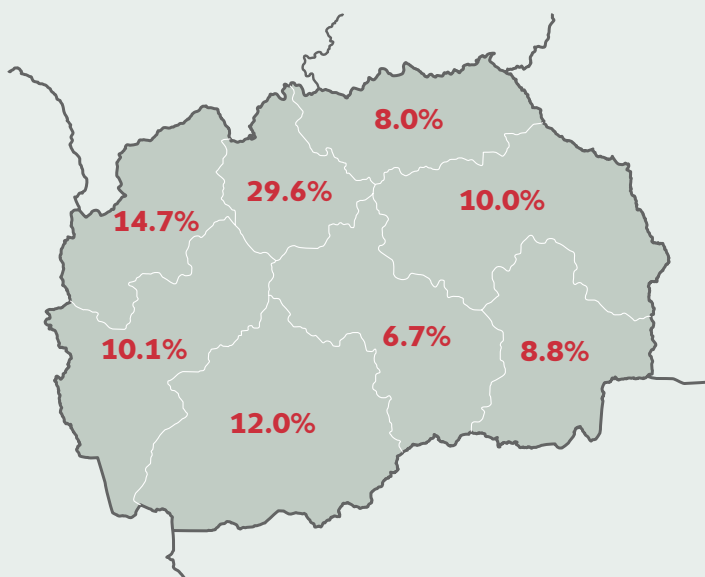
Покрај анкетата, се одржаа и четири фокус групи со (1) жени членки на политички партии; (2) жени аспирантки за кандидирање на локалните избори во 2021 година; (3) избрани жени советнички; и (4) новинари и други претставници на медиумски субјекти, со цел да се извлечат и документираат искуствата, впечатоците, мислењата и препораките на овие чинители во однос на учеството и застапеноста на жените во политиката.

Фокус групите опфатија вкупно 32 учесници и се одржаа помеѓу 17 декември 2021 и 10 февруари 2022 година, со дискусии структурирани со помош на насочени прашалници. Конкретните теми опфаќаа прашања поврзани со процесот на одбирање на партиски кандидати за избори и учеството на жените во кампањите за локалните избори 2021 година, впечатоци на учесниците за присуството на жените во политиката и медиумите, распространетоста на родовата пристрасност во медиумското покривање на жените во политиката, и главните предизвици за зголемување на учеството на жените во политиката.

Со цел да се надополнат квантитативните и квалитативните податоци од анкетата и фокус групите, беше извршен и преглед на претходни истражувања и релевантно изборно законодавство, заедно со податоци од онлајн апликацијата за кандидати на Државната изборна комисија (ДИК), како и од непосредни разговори со клучни актери.

Илустрација 1

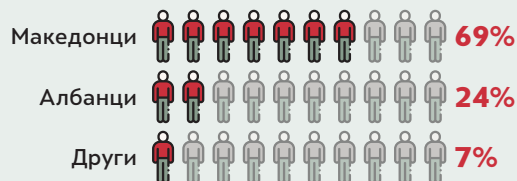
Демографска структура на испитаниците во анкетата

ГРАДСКИ
59%

РУРАЛНИ
41%

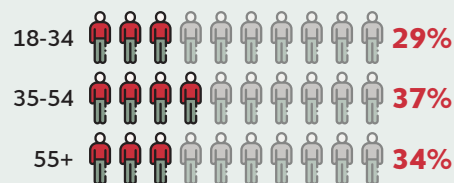
Илустрација 2

Полова, возрастна и образовна структура на испитаниците во анкетата

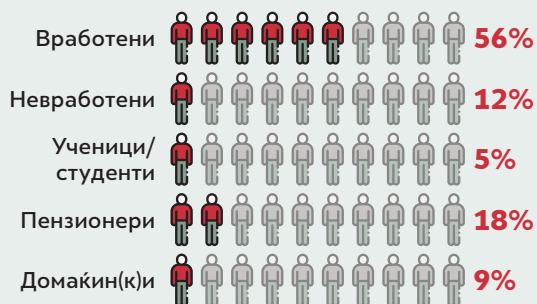
Полова структура

Возрасна структура

Структура според работен статус

Образовна структура

ОСНОВНО
20%

СРЕДНО
54%

ВИСОКО
26%

1. Контекст

Според пописот на населението, домаќинствата и живеалиштата од 2021 година, населението од 1.836.713 жители во Северна Македонија е составено од речиси еднаков процент на мажи и жени, при што жените сочинуваат 50,4 проценти, а мажите сочинуваат 49,6 проценти од овој вкупен број.⁵ Иако неодамнешното споредбено истражување за жените во политиката ја рангираше Северна Македонија на 29-то место од 188 земји во однос на процентот на жени избрани во републичкото Собрание, истото истражување ја рангира земјата на многу пониско место во однос на бројот на жени именувани на министерски места, на 93-то место од 182 земји.⁶ Оваа упадлива разлика во рангирањето на државата во однос на застапеноста на жените на избрани наспроти именувани позиции може да се припише на отсуството на формула/квота за родова застапеност или непридржување кон одредбите за родова еднаквост на именувани и избрани носител(к)и на функции.

Конечниот извештај на Набљудувачката мисија за изборите спроведена од Бирото за демократски институции и човекови права на ОБСЕ (ОДХИР) во Северна Македонија за локалните избори во октомври 2021 година истакна дека жените и натаму се „недоволно застапени на

јавните функции, со 45 од 120 места (37,5 проценти) во Собранието и 4 од 15 министерски места во Владата“.⁷

1.1. Општа нормативна и институционална рамка

Во текот на трите децении откако земјата стана независна парламентарна република во 1991 година, таа презеде значителни обврски за унапредување на родовата еднаквост, вклучително и преку ратификација на следните меѓународни договори и јавно-политички рамки поврзани со родовата еднаквост:

- 1994: ратификација на Конвенцијата на ОН за елиминација на сите видови дискриминација на жените (КЕСВДЖ), заедно со Факултативниот протокол
- 1995: ратификација на Пекиншката платформа за дејствување
- 1997: ратификација на Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на човековите права и основните слободи
- 2018: ратификација на “Истанбулската конвенција” за спречување и борба против насилство врз жените и семејно насилство.

⁵ Податоци од пописот: https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie_en.aspx?rbtxt=146

⁶ Видете во *Women in Politics 2021* (The Inter-Parliamentary Union & UN Women), предлози и назначувања – состојба на 1 јануари 2021: <https://www.ipu.org/news/women-in-politics-2021>

⁷ Конечен извештај на Мисијата на ОБСЕ/ОДИХР за набљудување на изборите. Се наоѓа на: <https://www.osce.org/odhr/elections/north-macedonia/514666>

Државата исто така има изразено заложба во однос на Агендата на ОН за жени, мир и безбедност.⁸

Членот 9 од Уставот на републиката од 1991 година предвидува еднаквост на сите граѓани без разлика на пол, раса, боја на кожа, национално и општествено потекло, политичко и верско убедување, имотна и општествена положба. Иако не постои посебна одредба за еднакви можности на жените и мажите во Уставот, посебни одредби за заштита на жените беа воведени во Законот за работни односи во 1993 година. Покрај тоа, во 2006 година беше усвоен Законот за еднакви можности на жените и мажите, а Законот за спречување и заштита од дискриминација беше донесен во 2010 година како дел од Националниот акциски план на државата за спроведување на Законот за спречување и заштита од дискриминација (2015–2020) и Националната стратегија за еднаквост и недискриминација за 2016–2020 година.

Во рамките на Собранието на Северна Македонија, Клубот на пратенички (КП) составен од пратенички со актуелен мандат беше основан во 2003 година и оттогаш служи како делотворно неформално консултативно тело за правата и застапеноста на жените во политиката. На пример, КП има докажана клучна улога во обединувањето на жените од различни политички партии за наоѓање заеднички решенија во сферата на родовата еднаквост. КП усвои Стратегиски план за 2018–2020 година со обновен фокус на залагање за подобра политичка претставеност на жените на централно и на локално ниво. Согласно овој план, КП поведе дискусија за измени на Изборниот законик, вклучително и предлог за воведување на родово квота од 50 проценти. Сепак, овој предлог не беше присутен во измените на Изборниот законик донесени во септември 2021 година.

Собраниската комисија за еднакви можности на жените и мажите исто така одигра централна улога во донесување закони на родово сензитивен начин, и во надзорот врз воведувањето и спроведувањето на меѓународните обврски на државата за родово еднаквост во домашно-

то законодавство. Комисијата се состои од 11 претставници од сите политички партии, вклучувајќи го и претседавачот. Учеството на мажите во оваа Комисија е на многу ниско ниво во последните години, при што само еден маж претставник учествувал од 2016 до 2020 година. Сегашниот состав на Комисијата вклучува двајца мажи заменици, но ниту еден машки член.

Согласно Законот за еднакви можности,⁹ во 2020 година беше формирана меѓуресорска консултативна и советодавна група со „координатори за родови прашања“ распоредени во министерствата и на ниво на локална самоуправа. Министерството за труд и социјална политика е надлежно за координирање и надзор врз спроведувањето на овој закон во сите органи на јавната администрација на централно и локално ниво.

1.2. Политички заложби

Во март 2021 година беше изготвен нов Закон за родово еднаквост со цел да го замени постојниот Закон за еднакви можности. Важно е да се истакне дека овој нацрт предлагаше воведување на квота за родово застапеност во раководните и извршните тела на политичките партии.

Критериумите за конвергенција при пристапување во ЕУ наложуваат државата да го усогласи своето законодавство со родовите директиви на ЕУ кои ги одразуваат заложбите на земјите-членки на ЕУ за заштита на еднаквоста меѓу мажите и жените.¹⁰ Во својот *Пајшоказ за еднаквост меѓу жениите и мажиите (2006–2012)*, Европската комисија на овие критериуми ја додаде потребата членките да изработат и водат Индекс за родово еднаквост, и потоа го вклучија и овој услов во Акцискиот план на Стратегијата за еднаквост меѓу жените и мажите за 2010–2015 година. Согласно овој критериум, Министерството за труд и социјална политика и Државниот завод за статистика во соработка со Европскиот институт за родово еднаквост (ЕИРЕ/ЕИГЕ) изработија Национален индекс за родово еднаквост за Северна Македонија, кој беше

8 Резолуција 1325 за жени, мир и безбедност, усвоена од Советот за безбедност при ОН, заедно со последователни резолуции. Во 2021 година Министерството за одбрана и Армијата усвоија оперативен план за спроведување на Резолуцијата 1325 за жени, мир и безбедност, и за институционална координација во соработка со граѓанското општество.

9 Членови 10, 11, 12 и 14 од Законот за еднакви можности.

10 Овие директиви се Директивата на Европскиот совет 2004/113/ЕЗ за принципот на еднаков третман на мажите и жените во пристапот и снабдувањето со стоки и услуги, и Директивата 2006/54/ЕЗ за спроведување на принципот на еднакви можности и еднаков третман на мажите и жените во однос на вработување и занимања.

објавен во 2019 година. Во тематскиот дел за родовата припадност и политичката моќ, Индексот ги донесе следните заклучоци:

Најмал родов јаз се јавува кај показателот за учество на жените во Собранието, што главно се должи на законски утврдените квоти за избор на пратеници од помалку застапениот пол во Собранието. Од друга страна, најголем родов јаз во поддоменот политичка моќ се забележува во однос на учеството [на жените] на министерски места во Владата, каде жените се застапени со многу помал процент во споредба со мажите ... Показателите укажуваат дека доколку не би постоеле квоти за учество на помалку застапениот пол во различните домени на политичката моќ (на пример: влада, собрание, локална власт), учеството на жените би било значително помало во споредба со мажите, односно политичката моќ е несразмерно распределена во корист на мажите.¹¹

Иако се покажа дека примената на квота за родова застапеност помогнала во подобрување на родовата еднаквост во Собранието и во општинските совети, Индексот забележа дека застапеноста на жените во другите јавни институции во земјата останала под целното ниво од 40 проценти поставена со Препораката на Советот на Европа (2003)³ на Комитетот на министри кон земјите-членки за балансирано учество на жените и мажите во политичкото и јавното одлучување.

1.3. Изборен систем и законски услови

Собранието на Северна Македонија е еднодомно тело со најмногу 123 пратеници. Во секоја од шесте изборни единици во земјата непосредно се избираат по дваесет пратеници со четиригодишен мандат преку пропорционален систем со затворени листи¹² при што местата се распреде-

луваат по кандидатските листи според методот на Д'Онџ со највисок просек¹³.

Општинските советници и градоначалници исто така се избираат со четиригодишен мандат на непосредни избори што се одржуваат во 80 општини во земјата и во градот Скопје, според моделот на пропорционална застапеност со затворени листи. Бројот на советници се движи од 9 до 33 според бројот на население во општината, додека во Советот на Град Скопје се избираат 45 претставници. За распределба на мандатите, како и за распределбата на местата во новоизбраните совети, се применува истата формула на „највисоки просеци“.

Претседателските и градоначалничките избори се спроведуваат според мнозинскиот систем во два круга, при што доколку ниту еден кандидат не добие апсолутно мнозинство гласови во првиот круг, тогаш две недели подоцна се одржува втор круг со двајцата кандидати што освоиле најмногу гласови. Потребно е најмалку една третина од запишаните гласачи во општина да излезат на гласање во првиот круг за изборите за градоначалник да бидат валидни, во спротивно изборите мора да се повторат. (Овој услов за излезност не се однесува на можните втори кругови и на изборите за совет.)

Успешното воведување на овие квоти за родова застапеност од 30% како посебни мерки во законодавството во 2002 и 2004 година беше резултат на клучна меѓупартиска соработка, како и соработката помеѓу избраните жени политичарки и жените во граѓанските организации. Оваа соработка беше од огромно значење и за поттикнување на подоцнежните подобрувања во поставеноста на формулата за квоти за родова застапеност со вклучување на два критериуми за места.

11 Извештајот за Националниот индекс на родова еднаквост се заснова врз методологијата и рамката за Индекс за родова еднаквост за 2017 година, разработен од Европскиот институт за родова еднаквост (EIGE, <http://eige.europa.eu/>). Податоците користени за пресметка на Индекс на родова еднаквост за Северна Македонија се однесуваат на 2015 година и се засноваат врз методологијата за Индексот на EIGE за 2017 година.

12 До три пратеници се избираат во една изборна единица што ја претставува дијаспората, согласно член 175.2 од Изборниот законик.

13 Распределбата на мандати во колективни тела како што се парламентите, изискува метод за сразмерно преточување на бројот на гласовите во одреден цел број мандати. Д'Онтовиот (d'Hondt) метод е математичка формула што има широка примена во пропорционалните системи, иако доведува до помалку пропорционални резултати во споредба со други системи за распределба на места како што се методите Hare-Niemeyer и Sainte-Laguë/Schepers. Исто така, има тенденција да ја зголеми предноста за изборните листи кои добиваат најмногу гласови на штета на оние со помалку гласови. Сепак, со овој метод ефикасно се олеснува формирањето на мнозинството, а со тоа и оперативност на парламентот. Од Understanding the d'Hondt method, allocation of parliamentary seats and leadership positions » Европски парламент, достапно на [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637966/EPRS_BRI\(2019\)637](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637966/EPRS_BRI(2019)637)

Од 2015 година, постојната формула за квоти беше подобрена. Се наметна праг од 40 проценти жени на кандидатските листи за парламентарни и локални избори. Меѓутоа, во пракса, оваа квота не секогаш се преточува директно во тоа дека 40 отсто од избраните пратеници и советници ќе бидат жени. На пример, од локалните избори одржани во 2017 година произлезе само во 15 од 81 општина во земјата да има 40 проценти или повеќе советнички, додека во 31 општина имаше помалку од 30 отсто советнички. По последните локални избори во октомври 2021 година, врз основа на податоците за избрани советници за 68 од вкупно 81 општини, само 21 во општина има повеќе од 40 проценти советнички, а во 18 општини има помалку од 30 отсто.¹⁴

Изборен законик, член 64(5):

„Во поднесената листа на кандидати за пратеници од ставот (2) на овој член и за членови на совет на општината и на градот Скопје од ставот (3) на овој член, најмалку 40% од кандидатите му припаѓаат на помалку застапениот пол, и тоа: на секои три места најмалку едно место му припаѓа на помалку застапениот пол и дополнително уште најмалку по едно место на секои десет места.“

Дополнително, важно е да се напомене дека Изборниот законик не содржи одредби со кои би се обезбедила рамномерна родова застапеност при предлагањето на носители на кандидатски листи на кандидати од страна на изборните натпреварувачи.

Изборите за градоначалници се спроведуваат според мнозинскиот модел, кој често се смета за неповолен по застапеноста на жените. Двата различни изборни системи што се користат на локално ниво за избор на советници и градоначалници доведуваат до спротивни резултати во однос на родовата застапеност. Само шест градоначалнички беа избрани во 81 единица на локалната самоуправа во земјата и во градот Скопје во 2017 година, и само две градоначал-

нички беа избрани на изборите во 2021 година. Процентот на пратенички и локални советнички е во постојан пораст од 2002 година. Овие трендови јасно укажуваат дека за жените е постигната подобра застапеност само во институциите за кои важи квотата за родова застапеност, што дополнително сугерира дека потешко се пробива „стаклениот плафон“¹⁵ за раководни позиции како што се градоначалнички функции во општините.

Во случај на предвременно престанување на мандатот на пратеник или општински советник, Изборниот законик не предвидува организирање нови дополнителни избори, туку префрлање на мандатот на следниот кандидат од листата. Во таков случај, Изборниот законик предвидува зачувување на одредбите за родова застапеност, при што следната кандидатка од листата станува пратеничка или општинска советничка за преостанатиот дел од мандатот.

14 Немаше расположливи податоци за 13 од 81 општини поради тоа што нивните веб-страници не беа достапни.

15 „Стаклен плафон“ е метафора што означува невидлива пречка што ги спречува жените да се издигнат над некое ниво. Најчесто ова се должи на половоа дискриминација.

2. Политичките партии ја спречуваат застапеноста на жените

Недоволната застапеност на жените во Северна Македонија е општ шаблон евидентен во владините и другите избрани и именувани раководни места на централно и локално ниво, особено во раководството и структурата на политичките партии. Исходот од локалните избори во 2021 година е дополнителен знак дека само законските квоти за предлагање не се доволни да обезбедат промена на постојниот сооднос на моќ меѓу мажите и жените во политичките партии. Доминантноста на мажите во политиката воопшто, како и поконкретно во партиската политика, има значително влијание врз процесот за одбирање кандидати и претставува голема пречка за пристапот на политичарките до раководни места.

2.1. Политиката сè уште е арена во која доминантно место имаат мажите

Државата никогаш немала жена претседателка или премиерка, додека само една жена била на функцијата Претседател на Собранието, иако треба да се истакне дека жени се кандидирале, иако неуспешно, за претседателската функција. Во актуелната влада има само три жени на министерски функции (од вкупно 16), додека само една жена има вицепремиерско место (од вкупно 4)¹⁶. Едно истражување за политичкото учество на жените во Северна Македонија од

¹⁶ Влада предводена од Димитар Ковачевски избрана на во јануари 2022 година. <https://vlada.mk/node/18031?ln=en-gb>

2019 година¹⁷ го истакнува фактот дека само четири жени (25%) биле на места генерални директорки или државни секретарки, додека застапеноста на жените меѓу директорите, замениците, портпаролите и координаторите назначени од владата била само 8,85 проценти. Во истото истражување е забележано дека именувањата во јавните субјекти и државните претпријатија од страна на лидерите на политичките партии главно биле доделувани на мажи, при што само 11,18 отсто од жените биле назначени на вакви функции.

Ова ниско ниво на застапеност на жените во јавната управа во голем дел го одразува ниското ниво на учество на жените во политичките партии, каде тие сè уште се соочуваат со силен отпор во однос на пристапот до можности партиите да ги предлагаат како кандидатки, и во раководните структури на партијата.

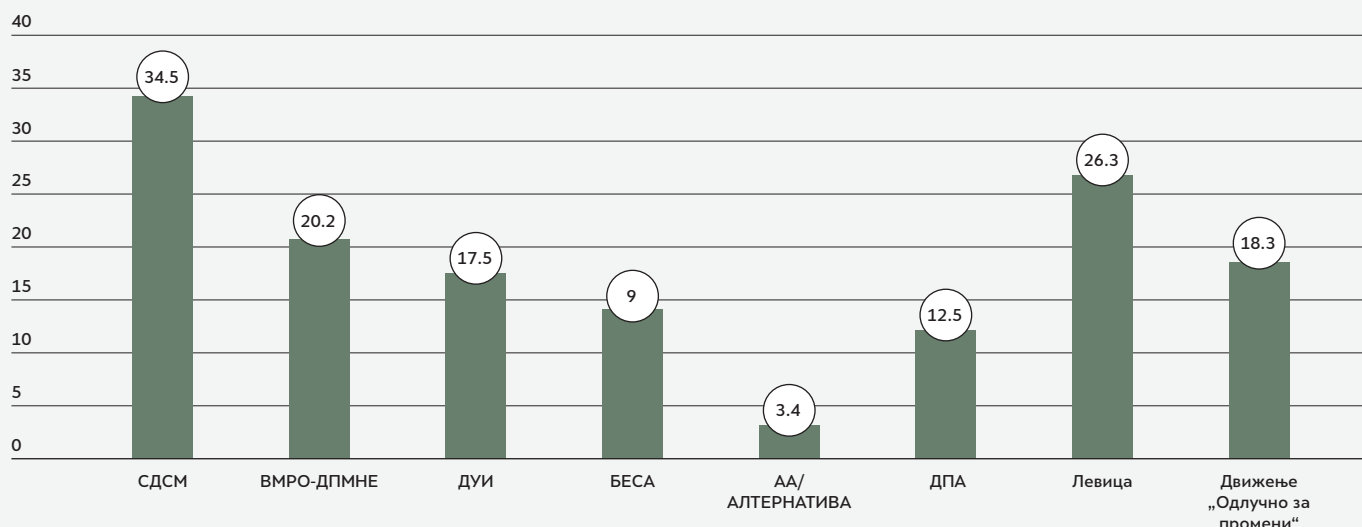
2.2. Одбирање и предлагање на кандидати за локални избори

На локалните избори во 2021 година, 28 политички партии, шест коалиции и 58 групи избирачи предложија вкупно 10.649 кандидати на 571 листа за советници, и 299 кандидати, од кои 25 независни, за избори за градоначалници.

¹⁷ *Political Participation of Women in North Macedonia*, збирка на студии и истражувачки трудови, Вестминстерска фондација за демократија (Westminster Foundation for Democracy), Скопје 2019.

Илустрација 3

Процент на жени – носителки на кандидатски листи за советнички места, според главните учесници во изборите

Меѓу кандидатите што се натпреваруваа за советнички места на овие избори, 56,02 проценти беа мажи и 43,98 проценти беа жени. Иако бројот на жени на првите места на партиските кандидатски листи на изборите во 2021 година се искачи на 19 отсто, споредено со 14 отсто на претходните локални избори во 2017 година, оваа бројка сè уште е далеку од родов паритет.

Како што е прикажано на графиконот погоре, од 81 носител на кандидатски листи за советници од СДСМ, 28 биле жени (околу 34%), додека кај ВМРО-ДПМНЕ застапеноста на жените била 20 проценти, односно 15 од 74 носители на советнички листи биле жени. Процентот на жени-носителки на листи од ДПА е многу низок, 12,5 отсто, додека ДУИ предложила приближно 17 отсто (шест од 34 носители на листи се жени).

Како што беше претходно наведено, пропитувањето на квота за родова застапеност од 40 проценти за предлагање кандидати (на кандидатските листи) не значи автоматски дека 40 проценти од избраните кандидати ќе бидат жени. Ова во голема мера произлегува од тоа што изгледите еден кандидат да биде избран во пропорционален систем со затворени листи се значително поголеми ако е на повисоко место на листата. Со оглед на предноста што го носи повисокото место на кандидатските листи, поучно е да се спореди родовиот состав на избраните општински совети и редоследот (ран-

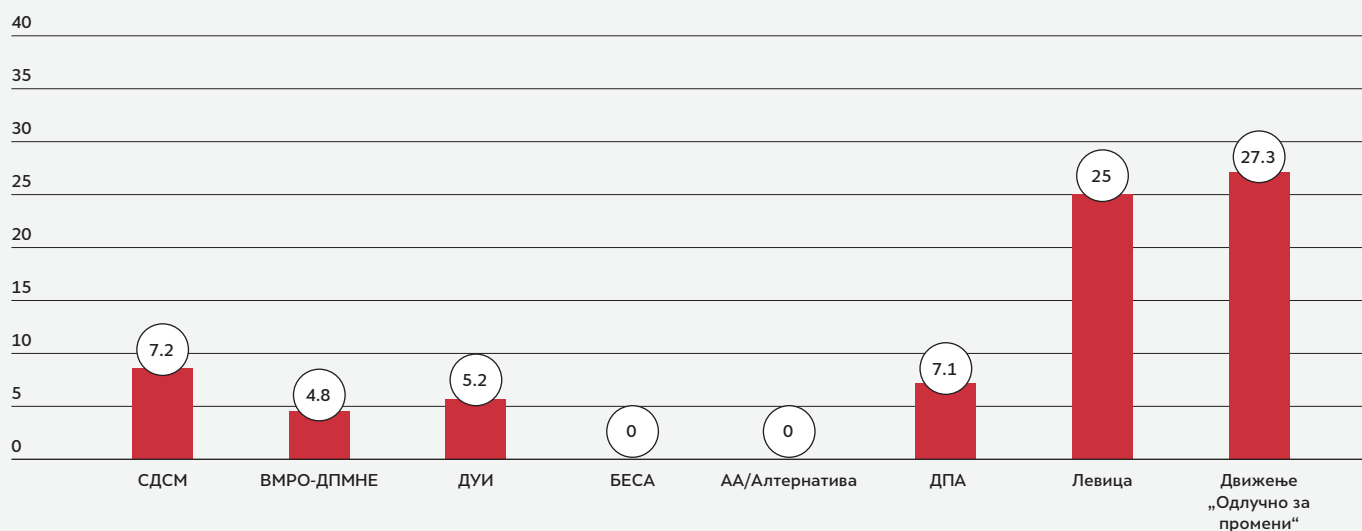
гирањето) на кандидатите за советници на кандидатските листи на политичките партии. Така, додека жените беа на први места на 19 отсто од партиските кандидатски листи на локалните избори во 2021 година, на жени им припаднаа 35,9 отсто од вторите места и 59,44 отсто од третите места. Вкрстена анализа на овие кандидатски листи според етнички состав на политичките партии покажува дека жените кандидирани од неалбанските политички партии биле на првите места на 21 отсто од нивните кандидатски листи, додека 40 отсто од вторите места и 55 отсто од третите места на тие листи биле доделени на жени. Албанските политички партии предложи-ле жени на прво место на 11 отсто од нивните кандидатски листи, на второ место на 16 отсто од листите, и на трето место на 78 отсто од нивните листи.

Овие бројки укажуваат на намерна одлука на политичките партии најчесто да ги поставуваат жените на најниски можни места на кандидатските листи. Понатамошната вкрстена анализа на кандидатските листи во петте општини во државата¹⁸ со помалку од 20 проценти од избраните жени во нивните совети ја покажува истата шема на рангирање, при што жените се на трето место во 61,8 проценти од сите 34 листи во трките. Просечниот процент на застапеност

18 Општина Новаци: 1 од 9 (11,11%); Дебарца: 2 од 11 (18,18%); Градско: 1 од 9 (11,11%); Долнени: 3 од 16 (18,75%); и Шуто Оризари (15%).

Илустрација 4

Процент на жени кандидирани за градоначалнички места од главните учесници во изборите

на жените во локалните совети низ земјата е 36 проценти, а тој просек се намалува на 29 проценти во руралните општини¹⁹.

Според податоците на ДИК за изборите во 2021 година, само 25 од 299 жени биле потврдени како кандидатки во 80 општини и Град Скопје, односно 8,72 отсто од кандидатите за градоначалнички места биле жени, а 91,28 отсто мажи.

Ниту коалицијата на Алијансата за Албанците и партијата Алтернатива, ниту Беса не кандидираа жена за градоначалничка функција.

Помалку од пет проценти од кандидатите за градоначалници на ВМРО-ДПМНЕ на изборите во 2021 година беа жени – три жени од вкупно 63 кандидати се натпреваруваа за градоначалнички места во општините Берово, Крушево и Центар.

Од кандидатите на ДУИ за градоначалнички места, само 5,2 проценти беа жени. И ДУИ и ДПА предложија само по една жена-кандидатка.

Од 69-те кандидати за градоначалници на СДСМ, само пет (7,2%) беа жени. Згора на тоа, овие кандидати беа предложени во помали општини (Македонска Каменица, Арачиново, Могила, Петровец и Старо Нагоричане). На на-

ционално ниво, просечниот процент на жени кандидирани за градоначалнички места на изборите во 2021 година беше делумно подигнат од партијата Левица, која предложи две жени од вкупно осум кандидати за градоначалници, и од Движењето „Одлучно за промени“ иницирано од ЛДП и ДОМ, кои вклучија пет жени меѓу нивните 18 кандидати за градоначалници.

Од 27-те независни кандидати за градоначалник во 2021 година, само две (7,41%) беа жени. Во скопската општина Кисела Вода, ДОМ/ЛДП, Левица и ТМОРО предложија три кандидатки за градоначалнички.²⁰

Жените со аспирации да се кандидираат на избори и избраните советнички кои учествуваа во дискусиите во фокус-групите одржани во рамките на ова истражување посочија дека главно биле препорачани од локалните совети на нивните партии, иако понекогаш и на барање од највисоките партиски тела. Иако сите учеснички истакнаа дека е испочитуван прагот од 40 проценти и го истакнаа нивното општо задоволство од процесот и од нивните позиции на кандидатските листи, тие признаа дека главните предизвици и опструкции со кои се соочиле во процесот на одбирање произлегуваат од политичките калкулации во рамките на централните

19 За ова видете во Н. Коруновска и други. „Жени во политика: пат до политички функции и влијание на локално ниво во Македонија“, Реактор – истражување во акција, Скопје 2015.

20 Четврта кандидатка за градоначалничка функција беше предложена од партијата Интегра за Општина Кисела Вода, но нејзината кандидатура не беше потврдена.

и извршните одбори на нивните партиски раководства, преговори во рамките на партијата или со коалициските партнери за места на заедничките листи, и доминантност на мажите при донесувањето на конечните одлука за тоа кој ќе биде на листата и на кое место на неа.

2.3. Стаклениот плафон за раководни места

Претходна компаративна студија за квотите за родово застапеност објавена во 2017 година²¹ покажа дека „преминот од политички систем предводен од комунистичка партија кон парламентарна демократија заврши со создавање на идеолошки различни партии предводени од авторитарско, извршно раководство каде доминираат мажите“. Студијата забележа дека „идеолошката промена“ што се случи во овој период „беше особено забележителна преку политичкото заживување на традиционалната поделба на родови улоги и конзервативните културни стереотипи“. Ова се одразува во процентот на жени на водечки места во политичките партии.

21 Nacevska, E., & Lokar, S. (2017). The effectiveness of gender quotas in Macedonia, Serbia and Croatia. *Teorija in Praksa*, 54(2), 394-412: p. 396. Достапно на https://www.researchgate.net/profile/Elena-Nacevska/publication/317224845_The_effectiveness_of_gender_quotas_in_Macedonia_Serbia_and_Croatia/links/5be214674585150b2ba308a7/The-effectiveness-of-gender-quotas-in-Macedonia-Serbia-and-Croatia.pdf

Така, заклучно со април 2021 година, во Северна Македонија се регистрирани 63 политички партии, од кои 22 се претставени во Собранието,²² а само три од сите овие политички партии се предводени од жени.²³

Ниското ниво на застапеност на жени на сите нивоа во структурите на политичките партии во државата беше дополнително потврдено во извештај од 2020 година за „Насилство врз жените во политичките партии“:²⁴

Во нивната улога на „селектори“ на потенцијалните аспирант(к)и за кандидирање на избори, на политичките партии тешко им оди постигнувањето на еднаква застапеност во внатрешните партиски тела: Извршниот комитет на ВМРО-ДПМНЕ брои вкупно 25 членови, од кои пет се жени. Највисокиот орган на

22 Собранието го сочинуваат коалицијата предводена од ВМРО-ДПМНЕ со шест политички партии, коалицијата предводена од СДСМ со седум политички партии, ДУИ, ДПА, Левица, Алијанса за Албанците, Алтернатива, Беса, Демократски сојуз, Демократска обнова ма Македонија и Либерално демократска партија. Од 41 партии што немаат пратеници во Собранието, 24 се во коалициски договор со некоја од поголемите политички партии (12 со ВМРО-ДПМНЕ *Обнова* и 12 со СДСМ *Можеме*).

23 Трите политички партии се ДОМ, ПЕП21, и Глас за Македонија.

24 “Violence against women in political parties in North Macedonia”, by Win with Women, Skopje, 2020; p. 10-11; достапно на <https://www.ndi.org/sites/default/files/Win%20with%20Women%20VAW-PP%20Assessment%20Report%20ENG.pdf>

СДСМ, Извршниот одбор, има 16 членови од кои девет се жени. Во највисокиот орган на НСДП, Извршниот одбор, има осум жени од 21 член. Извршниот одбор на ЛДП се состои од 18 члена, од кои четири се жени. Највисок орган на БЕСА е Централното раководство, кое брои 24 члена, од кои шест се жени. На две од осумте клучни раководни места во Алијанса се наоѓаат жени. Централното раководство на ДПА брои вкупно 30 члена, од кои седум се жени. ДУИ има најслаба застапеност на жени во своето централно раководство – четири од 40 члена се жени. ДОМ е на прво место меѓу политичките партии во застапеност на жените, бидејќи 11 од 19 членови на Извршниот одбор се жени.

Иако поголема видливост на жени во предводнички улоги веројатно би поттикнала поголема вклученост на жените во политичките партии и нивната улога во разработката на партиските политики, манифести и ориентации, сè уште опстојуваат значајни предизвици и бариери за напредокот на жените во рамките на политичките партии во Северна Македонија. На пример, Извештајот на Набљудувачката мисија на ОБСЕ/ОДИХР за изборите од 2021 година забележа дека „повеќето политички партии [со кои се состана НМИ на ОДИХР] немаат делотворни механизми за напредување во партиските раководни структури и не работат на усовршување на нивните членки“. Извештајот препорачува политичките партии „да преземат дополнителни чекори за да го поттикнат учеството на жените во изборниот процес и во внатрешно-политичкото одлучување“.

Аналитички извештај од 2016 година на Комисијата за родова еднаквост при Советот на Европа од третиот круг на следење на реализацијата на Препораката на Комитетот на министри Rec (2003)3 за рамномерно учество на жените и мажите во политичкото и јавното одлучување во земјите-членки на Советот на Европа, вклучително и Северна Македонија, заклучи дека „процентот на жени во партиски раководни тела или како партиски членови и кандидати останува далеку под минималната цел од 40%“. На општо ниво, извештајот заклучува дека „политичките партии сè уште се организации во кои доминираат мажи, и претежно се предводени од мажи“. Понатаму, извештајот наведе дека процентот на жени во вкупниот број партиските раководители и членови на партијата грубо

корелира со повисоките проценти на жени меѓу кандидатите за избори на државно ниво.²⁵

Се чини дека прописите што се однесуваат на политичките партии или што се усвоени од нив со цел да се подобри учеството на жените даваат мешани резултати. Најдобри резултати произлегоа од партиските квоти за избори или за внатрешните раководни/одлучувачки тела. Ова е слично со наодите во другите делови од извештајот: кога партиите доброволно усвојуваат силни мерки за подобрување на родовата рамнотежа, тие обично се (многу) делотворни.

Во државата сè уште нема правила за родова балансираност во структурите на политичките партии, а претходните искуства со доброволни партиски квоти не покажаа успех.²⁶ Следствено, државата може да размисли за воведување законска регулатива со која политичките партии би добиле обврска да ја следат застапеноста на жените во нивните внатрешни структури, да спроведуваат прегледи и проверки на состојбите поврзани со родови прашања, и јавно да ги соопштуваат наодите од таквите прегледи и проверки.

25 Council of Europe (2016). Balanced participation of women and men in decision-making. Analytical Report of the Gender Equality Commission: 2016 data. Достапно на: <https://rm.coe.int/analytical-report-data-2016-/1680751a3e>

26 Nacevska, E., & Lokar, S. (2017). The effectiveness of gender quotas in Macedonia, Serbia and Croatia. *Teorija in Praksa*, 54(2), 394–412.

3. Родовата еднаквост и спроведувањето на локалните избори во 2021 година

Меѓу 2017 и 2021 година, ДИК работеше во три различни состави и мандати. Иако Изборниот законик определува дека „претседателот и членовите на изборните органи ги извршуваат нивните функции непристрасно, совесно и одговорно“, овие неколку турнуси на структурни промени укажуваат на политички вкоренето отсуство на визија за управувањето со ДИК од страна на Собранието. Оваа состојба на недоволна стабилност може да го попречи поставувањето на долгорочни приоритетни цели како што се родовата еднаквост и вклучувањето на родовите аспекти во главните текови на делувањето, како и напредувањето на техничките сегменти на изборната администрација кон тие цели.

Инклузивни и родово сензитивни изборни органи се одликуваат со тоа што посветуваат значајно внимание на родовата рамнотежа во составот на релевантните субјекти на сите нивоа. Ова подразбира преземање редовни прегледи/ проверки на состојбите со родовите аспекти во насока на утврдување на евентуални проблематични точки и изработка на индивидуално прилагоден акциски план за решавање на овие прашања. Овој акциски план за родови прашања мора да опфати назначување на лица задолжени за родови прашања и редовна примена на родова анализа за јавно-политичките прашања и изборите, како и во разработката на внатрешните административни процеси. Собирање и дисеминација на податоци расчленети според

пол е суштинска задача за остварување инклузивност на изборните органи, бидејќи така се овозможува континуирано следење, известување и анализа.

3.1. Состав на изборната администрација

Изборите во Северна Македонија се спроведуваат низ тристепен систем на изборни органи:²⁷ ДИК; 80 Општински изборни комисији (ОИК) и Изборната комисија на Град Скопје; и 3.480 избирачки одбори (ИО).²⁸ ДИК е надлежна за целокупното спроведување на изборите, додека 80-те ОИК, составени од по пет члена и пет заменици избрани по случаен избор од редот на државните службеници, се задолжени за пребројување и објавување на изборните резултати во нивните општини. ОИК имаат задача и да ги назначуваат и обучуваат членовите на ИО на најниското ниво на пирамидата на изборната администрација. 3.480 ИО се задолжени за спроведување на постапките на избирачките места денот на гласање. Овие тела се составени од пет члена и пет заменици, од кои еден член е предложен од владејачките партии, еден од опозициските партии и тројца по случаен избор од редот на државните службеници. Из-

²⁷ Членови 17–40 од Изборниот законик составот и надлежностите на трите нивоа на изборна администрација.

²⁸ За гласање во странство се именуваат дополнителни 46 ИО во дипломатско-конзуларните претставништва.

мените на Изборниот законик во 2006 година,²⁹ го воведоа принципот на соодветна и правична застапеност, вклучително и обврска за квота за родова застапеност која наложува секој пол да биде застапен со не помалку од 30% во сите изборни тела.³⁰

Од првичното формирање на ДИК како постојано тело не е предложена жена на претседателска функција во ова тело. (Главната опозициска партија/коалиција предлага кандидат(ки) за таа функција). Реформите во организирањето и спроведувањето избори започнати во изминатите седум години во насока на ограничување на влијанието на политичките партии врз ДИК³¹ доведоа до оживување на формулата. Во актуелниот состав на ДИК само две жени се именуваани за членки на комисијата, што не го одразува принципот на соодветна и правична застапеност и е спротивно на потребата од рамномерна родова застапеност во изборните органи, како што е уредено во член 21 од Изборниот законик. Со постапката за назначување на ДИК која предвидува двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници, Собранието нанесе тежок удар врз принципите на владеење на правото и родовата еднаквост.

Во 2017 и 2021 година набљудувачите на изборите на ОБСЕ/ОДИХР забележаа дека составот на пониските изборни тела во државата ги исполнува условите во Изборниот законик за родова и етничка застапеност. Меѓутоа, во

²⁹ Изборен законик на РМ од 2006 година, член 21 став 3, член 64 став 5 и измени од 2015 година член 21 и 64.

³⁰ Член 21 од Изборниот законик.

³¹ Законодавецот во 2015 година воведоа клучни измени во Изборниот законик со кои се смени составот на ДИК од политички во мешан модел и се прошири составот од седум на девет членови. Тројца членови на ДИК се избираа на отворен конкурс (начелно без оглед на политичка определба), додека другите шест членови го одразуваа политичкиот состав на парламентот. Петгодишниот мандат на непартиските членови беше заштитен во разумен степен, додека партиските предложените кандидати требаше да се сменат по измените од 2017 година со цел усогласување на составот на ДИК со актуелниот состав на Собранието. Предвремениот парламентарни избори во 2020 година беа спроведени од седумчлена ДИК во која членуваа три жени, вклучувајќи ја и потпретседателката. Мандатот на ДИК се продолжуваше во два наврати: прво во ноември 2018 година за две години, а потоа со владина уредба донесена на 21 март 2020 година до шест месеци од одржувањето на парламентарните избори во 2020 година. ДИК во сегашниот седумчлен состав беше именувана во јануари 2021 година со мандат од најмногу две години. Амандманите од 15 септември 2021 година го продолжија мандатот на ДИК на пет години. Сепак, мандатите на членовите на комисијата и раководителот на стручните служби се подредени на мнозинската коалиција во Собранието.

пракса, 13 од 81 ОИК во 2017 година не ја исполнија квотата за застапеност, што подеднакво ги погоди и мажите и жените.³² На изборите во 2021 година 39 ОИК (односно 49% од сите ОИК) имале жени на челните места. Бидејќи ДИК не објави расчленети податоци за составот на избирачките одбори, единствениот показател доаѓа од набљудувачката мисија на ОБСЕ/ОДИХР, која наведува дека жени раководеле со над 55 отсто од ИО и претставувале 47 отсто од составите на ИО во набљудуваните избирачки места. Иако има позитивни аспекти во тоа што родовата застапеност го надминува потребниот праг за состав на пониските нивоа на изборната администрација, можните кратки мандати и неисполнувањето на условот за квоти во составот на членовите на комисијата не претставуваат поволен контекст за можности и интереси за стратешко вклучување на родовите аспекти во главните текови на делувањето на ДИК.

3.2. ДИК и вградувањето на родовите прашања во нејзиното делување

И покрај тоа што ДИК поведе неколку иницијативи со цел да насочи некои од нејзините кампањи за подигање на свеста и едукација на гласачите кон женскиот сегмент од гласачкото тело, во Стратешкиот план на ДИК за 2017-2020 година не се спомнуваат конкретно родовите прашања. Сепак, Стратешкиот план на ДИК за 2021-2024 година ја утврдува интеграцијата на родовите аспекти во внатрешното функционирање и активностите на ДИК. Акцискиот план за родови прашања на ДИК, усвоен во 2021 година, е забележливо ориентиран кон воспоставување систем за стручно и кариерно усовршување според принципите на транспарентност, правична застапеност и родова еднаквост, изработка на план и програма за обука за членовите и стручните служби на ДИК со водење сметка за родовата еднаквост, како и собирање и објавување статистички податоци расчленети според поло во сите фази и аспекти на изборите. Во однос на важноста на собирање такви податоци, UN WOMEN го заклучи следново:

Расчленети податоци според пол за различни параметри се корисни за анализи од страна на изборните органи, за известување и употреба при планирањето и одлучување

³² Конечен извештај на МНИ на ОБСЕ/ОДИХР за локалните избори во 2017 година.

то за јавни политики. Сознанија на родовата структура на лицата запишани во избирачкиот список, гласачите на денот на гласање, и персоналот на сите нивоа, се од клучно значење за да се овозможи проценка на родовата рамнотежа на изборите, како и за разработка на јавни политики со кои би можеле да се поправат евентуално утврдените нееднакости во можностите за пристап и учеството на жените. Проценките во постизборниот период би можеле да имаат полза од анализи и извештаи со податоци расчленети според пол во однос на регистрација, излезност на гласачите и персоналот што работел на изборите.³³

Изработката на податоци расчленети според пол и пристапот до овие податоци е поопшто уредено со нормативната рамка. Националниот акциски план за родова рамноправност 2018–2020³⁴ ѝ доделува одговорност на ДИК за собирање и објавување податоци расчленети според пол за излезноста на изборите, кандидатските листи и освоените места на државно и локално ниво. Исто така, постои и законска обврска сите државни институции да даваат податоци расчленети според пол, како што е утврдено во член 18 од Законот за еднакви можности на жените и мажите. Иако Акцискиот план за родови прашања на ДИК предвидува и подобрувања во собирањето податоци расчленети според пол, единствените податоци што моментално се достапни на веб-страницата на ДИК се однесуваат на кандидатските листи. Настрана од политичката волја за собирање такви податоци, правилното собирање и анализа на статистички податоци за родови аспекти изискува подобрувања во неколку од клучните обрасци што се користат во изборните процеси и служат како главни алатки за собирање податоци.

Потребно е да се обезбедат насочени обуки за членовите и раководните лица во ДИК за важноста и модалитетите на вградување на родовите аспекти во активностите поврзани со изборите со цел да се потврди посветеноста на ДИК кон политиките за родова еднаквост и да се олесни спроведувањето на активностите предвидени во нејзиниот Стратешки план и Акциски план за родови прашања. Од овие работилници за

33 UNWOMEN, Inclusive electoral processes, 2015, стр. 45; достапно на <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/7/inclusive-electoral-processes>

34 https://drive.google.com/file/d/16EGLPg8bJzPnu0_OpiYam7Cue0pj2Yws/view

обука и стручна помош треба да произлезат конкретни резултати како што се изработка на упатства за собирање статистички податоци расчленети поделени според пол.

3.3. Проценка на спроведувањето на квотите за родова застапеност во редовите на кандидатите за избори

Општинските избори во 2017 година беа првите локални избори одржани во државата за кои важеше засилената квота за родова застапеност со двата услови за позиции на кандидатските листи. Сепак, ДИК на крајот ги промени претходно усвоените упатства за придржување кон проширената квота.³⁵ Поради ова прилагодување, 46 ОИК регистрираа 9 листи (5% од вкупниот број листи) со помалку од 40 проценти жени-кандидатки. На единаесет листи немаше жена на секое трето место и на шест листи немаше жена на секое десетто место.

Иако упатството на ДИК повторно беше изменето во август 2021 година и повторно беа наведени точните прикази, сепак остануваат некои отворени прашања. Упатството истакнува најнеповолна варијанта на рангирање со изречно наведување дека „Доколку четвртиот кандидат од недоволно застапениот пол е на 10-тото место од кандидатската листа, тогаш петтиот кандидат од недоволно застапениот пол се поставува на место 11 или 12 на кандидатската листа.“³⁶ Ситуациите кога четвртата жена-кандидатка е на сите останати достапни места (од 1 до 10) не се наведени како такви. Со оваа пристрасност се поттикнува веќе документираниот шаблон на придржување до најниското можно рангирање според родова припадност, и затоа треба да се отстрани.

Како што истакна оваа анализа на претходни ангажмани на ДИК, постои потреба од поголема посветеност на родовата еднаквост од страна на ДИК.

35 Извор: OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report-Final Report, Municipal Elections 15 October and 29 October 2017, стр. 11 <https://www.osce.org/files/f/documents/d/0/367246.pdf>

36 Упатство за начинот и постапката за поднесување, прием и потврдување на кандидатски листи за локални избори, август 2020, достапно на <https://www.sec.mk/upatstvo-za-nachinot-i-postapkata-za-podnesuvanje-priem-i-potvrduvanje-na-kandidatski-listi-za-lokalni-izbori-2021/>

4. Јавна свесност и поддршка за учество на жените во изборни и политички процеси

Гласачите се одлучувачките чинители во секој изборен процес. Една од стратешките цели на анкетата спроведена во рамките на ова истражување беше да се утврди нивото на јавна свесност и поддршка за учеството на жените во изборните и политичките процеси. Со помош на гроздови од насочени прашања, анкетата долови и документираше мислења во јавноста за кандидирање на жени и улогата на жените во политичката арена. Подобри сознанија и разбирање на ставовите на гласачите кон родовата еднаквост ќе овозможи подобро насочени напори за застапување и поддршка на изборни реформи за поголема еднаквост, поинклузивни политички партии и процеси, како и поделотворна разработка на програми со соодветно прилагодени активности.

4.1. Интерес и впечатоци на граѓаните за присуството на жените во политички и изборни процеси

Иако локалните избори се „најблиските“ избори до граѓаните, само 45,3 отсто од анкетираниите испитаници во Северна Македонија изјавиле дека се „многу“ или „донекаде“ заинтересирани за политика на општинско ниво. Една четвртина од испитаниците изјавиле дека активно ги следеле последните локални избори, додека 44 отсто само делумно ги следеле изборите, а преостанатата третина воопшто не ги следеле.

Вкупната излезност на гласачите во првиот круг

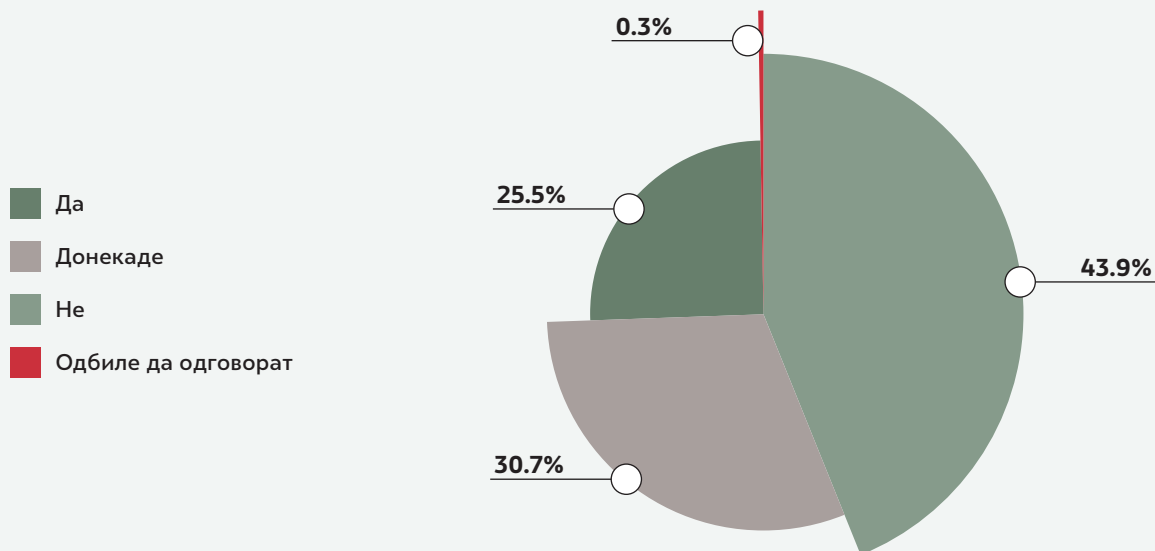
на локалните избори во 2021 година беше 51,44 отсто, а анкетата за мислењата на граѓаните покажува дека вкупното ниво на интерес за локалната политика во целата држава е околу педесет отсто. Меѓутоа, на прашањето за заинтересираност за жените и нивното политичко учество на локалните и парламентарните избори, состојбата е обратна со 56,1 проценти заинтересирани наспроти 42,7 проценти.

Расчленување на податоците од анкетата според пол покажува дека испитаничките се значително позаинтересирани за политика отколку машките испитаници, додека повисоки нивоа на образование (и кај испитаничките и кај испитаниците) исто така корелираат со поголем интерес за политика и за учество на жените во политиката. Врз основа на ова може да се тврди дека побројни кандидатури на жени за советнички и за градоначалнички места може да доведе до зголемен интерес за локалната политика, а можеби и поголема излезност. Дополнително, со ова се документира разлика што се чини дека е присутна меѓу интересите и аспирациите на гласачите, и изборниот систем што не работи доволно на поттикнување на учество на жените.

Со цел да се оцени нивото на свесност за учеството на жените во изборната и политичката сфера, испитаниците во анкетата беа замолени да го рангираат учеството на жените на 12 различни политички и/или стручни места. Трите места што граѓаните ги сметаа за најмалку отворени за жените беа градоначалничка, министерка и лидерка на политичка партија. Трите по-

Илустрација 5

Заинтересираност на испитаниците за учество на жените на локални и парламентарни избори

зиции кои се сметаа за најдостапни за жените беа членство во партија, државна службеничка и новинарка.

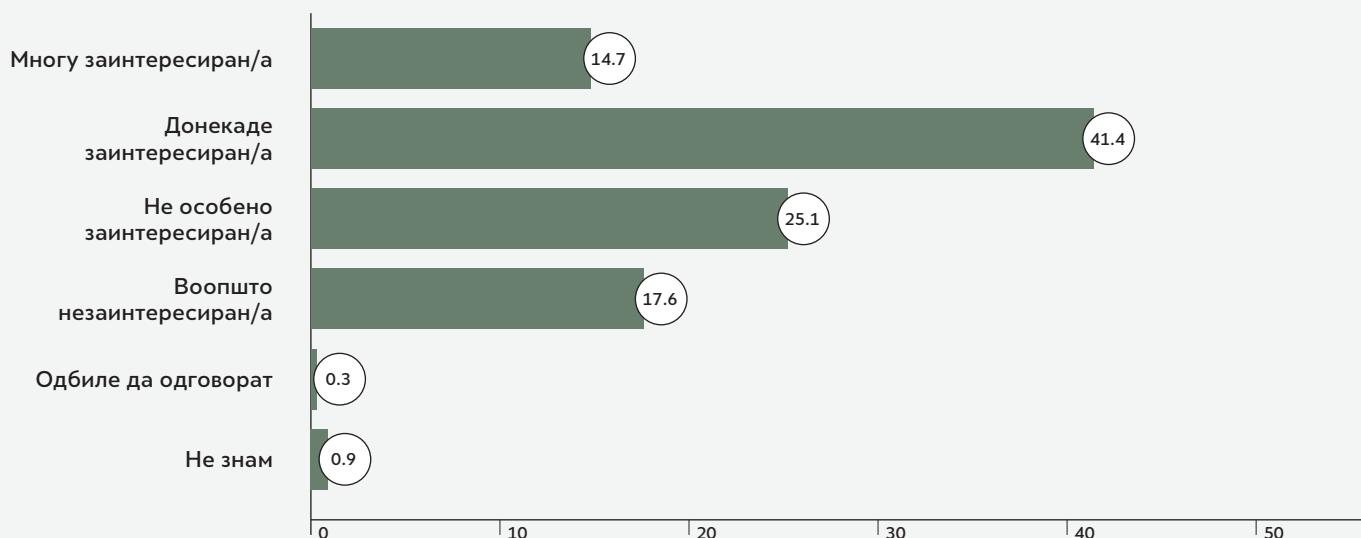
Граѓаните јасно го согледуваат недоволниот број жени на политички раководни места. Податоците за локалните избори во 2021 година

укажуваат на благ пораст на бројот на кандидатури на жени во однос на изборите во 2017 година, овој пораст не беше доволен да остави забележлив впечаток кај граѓаните.

Запрашани за проценка на претходниот и сегашниот број на избрани градоначалнички, две

Илустрација 6

Заинтересираност на испитаниците за учество на жените на локални и парламентарни избори

Табела 1

Процент на кандидатки-носителки на листи и листи за градоначалници - локални избори 2017 и 2021 година

Кандидатки	2017	2021
Број на листи предводени од жени	14%	19%
За градоначалници	5.2%	8%

Табела 2

Број на избрани градоначалнички во последните четири изборни циклуси

Година	Број на избрани градоначалнички
2009	0
2013	4 (5%)
2017	6 (7.83%)
2021	2 (2.5%)

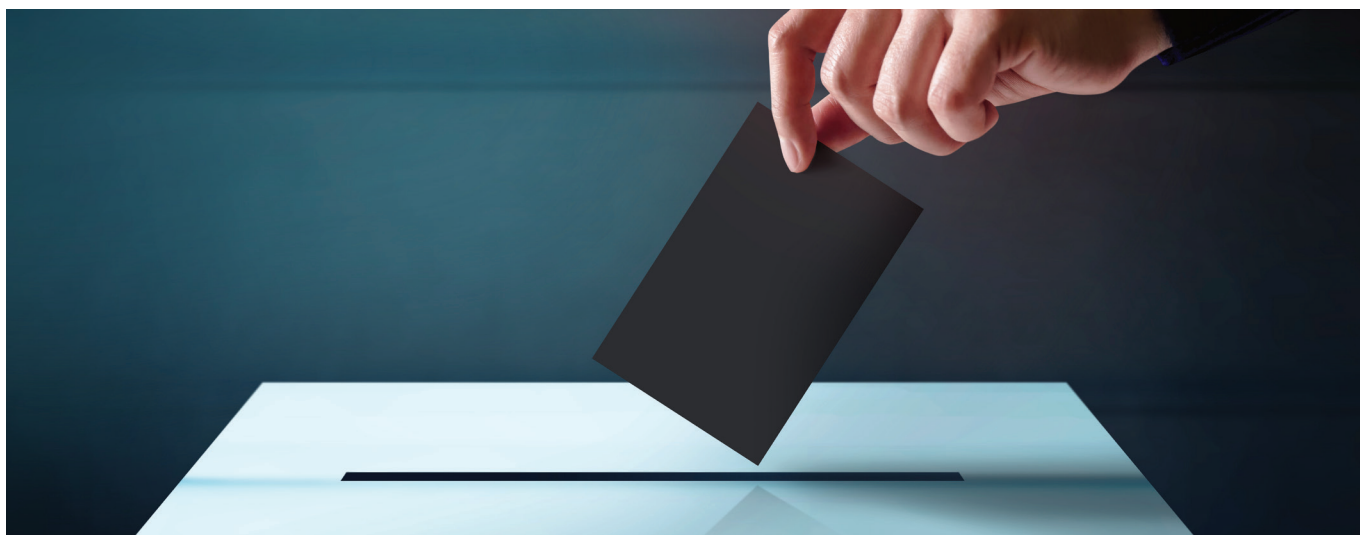
третини од испитаниците правилно ја проценија оваа бројка како помала од 10, од вкупно 81 градоначалник на претходните локални избори. Сепак, третина од испитаниците или не можеле да одговорат на ова прашање (23,7% од испитаниците), или го прецениле бројот на градоначалнички над 10 (8,1% од испитаниците).

Резултатите од истражувањето истакнаа дека на жените им е потешко да дојдат до повисоки политички места во Северна Македонија. Овој впечаток е речиси подеднакво присутен кај две третини од машките и женските испитаници. Овие наоди заедно со горенаведените податоци би можеле да се толкуваат како показател дека дури и ако за недоволниот пристап на жените до водечки позиции постои најсилна свесност кај граѓаните, значителен дел од населението не е запознаено со ниската застапеност на жените на градоначалнички места низ државата.

4.2. Проценка на мислењата во јавноста за постојните квоти за родова застапеност

Во анкетата беа вклучени низа прашања за да се доловат мислењата на граѓаните за квотата за родова застапеност, вклучително и дали се согласуваат со следните изјави (почнувајќи од поопшти принципи, па кон поконкретни изјави за законската квота за предлагање кандидати во пракса): „еднакви можности за жените и мажите“, „загарантирана еднаквост меѓу жените и мажите како граѓан(к)и“, „40% учество на жените на сите нивоа на власт“ и, поконкретно, „на листа со 10 кандидати, 4 од едниот и 6 од другиот пол“.

Додека општото нивото на согласност кај испитаниците со четирите искази беше мошне високо, резултатите покажуваат 20 проценти разли-

ка меѓу нивоата на согласност со исказите кои изразуваат општ принцип на родова еднаквост во споредба со изјавите кои предлагаат специфична формула за квоти, односно 86,2 проценти се согласуваат со најопштиот принцип и 67,6 отсто се согласуваат со формулата. Расчленување на податоците според пол кај овие прашања покажува дека машките и женските испитаници биле поблиску во нивните согласувања со општите искази за еднаквост (помалку од 10% разлика) отколку во нивната согласност со формулата за квоти, при што жените повеќе ја поддржуваат квотата во споредба со мажите (повеќе од 10% разлика).

“Квота за родова застапеност е мерен инструмент кој има за цел забрзано достигнување на родово балансиран учество и застапеност со дефиниран удел (процент) или број на места на кои би требало да се постават жени и/или мажи, најчесто според одредени правила или критериуми.”

Европски инстџиџуџ за родова еднаквост

Иако една третина од испитаниците во истражувањето не се согласуваат со предложената формула за квоти, седум од 10 поддржуваат проширување на просторот за жените во политиката на локално ниво. Од оние кои не се согласуваат со потребата од напори за зголемување на учеството на жените во политиката на локално ниво, една петтина изречно не се согласуваат и еден од 10 одговориле „не знам“ или одбиле да одговорат.

Додека половина од испитаниците во анкетата се согласија дека кандидирање жени за функции на локалните избори е позитивен и неопходен момент, 24,1 проценти ги оценија овие процеси како првенствено наменети да ги направат политичките партии попривлечни за гласачите. Останатите 18 проценти од испитаниците гледаат на зголемениот број жени кои се кандидираат за јавни функции како нешто наметнато со закон. На тој начин, нивото на таквиот јавен „отпор“ кон примена на квоти за родова застапеност на изборите може да се смета дека ги одразува ставовите на 25 до 33 проценти од електоратот.

Важно е да се истакне дека овој отпор првенствено го изразуваат мажите, при што само 56,6 отсто од машките граѓани изразиле поддршка за проширен простор за жените во политиката на локално ниво, наспроти 78,9 отсто граѓанките што изразиле поддршка. Истата разлика од 20 проценти меѓу испитаниците и испитаничките беше забележана во однос на мислењата за жени кои се кандидираат за јавна функција, при што 41 процент од испитаниците го оценија ова како позитивна тенденција наспроти 61,1 проценти од жените со такво мислење.

Расчленувањето на овие податоци според образование, етничка припадност и возраст дополнително покажува дека оние што најмалку би поддржале проширување на просторот за жените во локалната политика опфаќаат главно граѓани со само основно образование, етничка припадност различна од македонска и возраст над 55 години. Овие индиции беа потврдени со анализа на профилите на испитаниците кои изразиле поддршка за еднакви можности, но не и

Табела 3

Проценти на жени избрани во републичкото Собрание и локалните совети

	2012-2014	2014-2018	2016-2020	2020-
% жени во Собрание	34,1%	34,9%	37,5%	39,17%
	2009	2013	2017	2021
% жени во општински совети	27%	30%	33%	36,4%

за конкретна формула што би важела како квота за родова застапеност на избори.

Оваа анализа потврдува дека иако воведувањето на квота за родова застапеност се покажа како успешно средство за подобрување на бројноста на жените во Собранието и во локалните совети, вкрстувањето на податоците од анкетата според пол покажува дека само 41 проценти од машките испитаници сметаат дека тоа што жените се кандидираат за функции на локалните избори е позитивна и неопходна појава. Забележително е што 52,4 проценти од машките испитаници изразиле мислење кандидирање на жени за избрани функции е нешто „изнудено“ за политичките партии да изгледаат попривлечни, или нешто што е наметнато со закон.

4.3. Има ли знаци на давање предност на жени кандидатки при гласање?

На прашањето дали би гласале за жена кандидатка или за маж кандидат доколку и двете опции се подеднакво интересни, 44 проценти од испитаниците изјавиле дека би гласале за кандидатката, 25 отсто одговориле дека би го избрале мажот кандидат, а преостанатата третина или изјавија дека „не знаат“ кој кандидат би го избрале, или пак одбиле да одговорат. Кога овие одговори ќе се расчленат според пол, се потврдува дека родовата припадност стои зад најголемото разидување во овие податоци, при што 63,5 отсто од испитаничките ја избрале кандидатката наспроти 42,2 отсто од машките испитаници кои го избрале мажот кандидат. Анализата на податоците дополнително покажува дека испитаничките биле порешителни во нивните одговори на ова прашање, при што 23 отсто изразиле несигурност дали би гласале за кандидатката или кандидатот, во споредба со 32,2 отсто од машките испитаници кои одговориле на таков начин. Претпочитање да се гласа за жени, односно „Јас би ја избрала кандидатката затоа што сум жена“ се пласираше на 11-то место од 24-те предложени причини да се одбере едната наместо другата опција меѓу подеднакво квалификувани кандидати.

Во анкетата од испитаниците беше побарано од неколку групи кандидати со одредени одлики да ги одберат оние аспекти кои би ги навеле да гласаат за една листа наместо за друга. Двете одлики за кои повеќето испитаници се одлу-

чија да гласаат беа поврзани со близината на кандидатите, односно „луѓе што ги познавате“ и „претставници на вашата локална заедница“. Третата одлика за која граѓаните рекоа дека би ги подобрила изгледите да гласаат за одредена група е возраста на кандидатите, со јасна предност за помладите кандидати. За разлика од близината и возраста, родовата припадност не се сметаше за решавачки критериум во изборот на листите претпочитани од испитаниците; родовата припадност беше на четвртото место во претпочитаните одлики на групите, при што поголем број од испитаниците изјавија дека присуството на жени на листата немало влијание врз нивниот избор.

На прашањето кој од десетте можни критериуми би го примениле при изборот на кандидат(ка), испитаниците го рангирале родот на седмото место, односно многу поголем приоритет ставиле на минатите постигнувања на кандидатката/кандидатот и општественото потекло, степенот на образование и професионалното искуство. Сознанијата на испитаниците за кандидатите и нивниот углед исто така беа рангирани на повисоко место од полот при изборот на кандидат/ка од страна на испитаниците.

Овие резултати покажуваат дека високиот степен на интерес и поддршка кај жените во Северна Македонија за поголемо учество на жени во изборните и политичките процеси не се преточува во давање предност за жените-кандидатки кога гласаат жени.

5. Главни пречки и тешкотии за учество на жените

Во анкетата исто така беше побарано од испитаниците да подредат (според влијание) список од пречки за делотворно учество на жени во политичките и изборните процеси. Пречките што ги посочија испитаниците се следните, подредени според важност:

- двојниот товар и несразмерен удел во домашните обврски и раѓање и одгледување деца;
- традиционални родови улоги, стереотипи и дискриминаторски ставови и норми;
- недоволна партиска поддршка и исклученост од партиските структури во кои се донесуваат одлуки;
- онлајн говор на омраза за време на изборни кампањи;
- впечатокот дека политиката е „валкана работа“;
- не се сметаат за важни членови на политичките партии поради недоволни финансиски ресурси;
- недоволно политичко искуство,
- недоволно финансирање за кампањи,
- недоволно (или никакво) медиумско покривање;
- родови стереотипи и пристрасност во начините на кои медиумите ги претставуваат жените;

- недоволна обученост, вклучително и за јавни настапи/говори;
- недоволна поддршка од женските организации;
- недоволна или никаква поддршка од женски граѓански организации активни во доменот на политичко учество, и насилство внатре и надвор од партијата.

Оценките дадени за овие фактори од страна на испитаниците се движеше од 74 до 63,9 проценти, што укажува дека тие ги сметаат факторите или за „многу важни“ или за „донекаде важни“. Од ова може да се заклучи дека за сите овие бариери се смета дека имаат значителни негативни ефекти врз делотворно учество на жените во политичките и изборните процеси.

5.1. Ниво на опстојување, застапеност и влијание на родовите стереотипи

Помеѓу заклучоците од претходно истражување за ставови кон родовите теми во Северна Македонија спроведено од УСАИД во 2019 година е и следниов заклучок:

Во Северна Македонија преовладуваат патријархални и традиционални општествени норми – се смета дека обврските во домот треба да се на прво место за жените. Културните норми и верувања не се разликуваат многу во различни географски региони, но има разлики според етничката припадност

Илустрација 7

Главни критериуми за одбирање маж/жена што се кандидира

и се поизразени во руралните области. Стереотипите во однос на економските и политичките способности на жените сè уште се широко прифатени. Жените од сите етнички групи наведуваат недоволна самоверба за извршување на активности што би отстапувале од нивните традиционални улоги.³⁷

Иако ова истражување студија не го оспорува овој заклучок за општата распространетост на конзервативните општествени норми во Северна Македонија, анализата на податоците од истражувањето укажува на поголема поддршка за учество на жените во изборните и политичките процеси кај населението во целина отколку што би можело да се очекува со оглед на распространетоста на такви традиционални норми и ставови. На пример, мало мнозинство од машките испитаници (56,6%) искажале поддршка за проширување на просторот за жените во локалната политика, додека 78,9 проценти од испитаничките се изјасниле за таква поддршка. Првенствена причина наведена за ваквата поддршка беше потребата од родова еднаквост, еднакви права и унапредување на демократијата. Втората најчеста причина (аргументација) за ваквата поддршка беше мислењето дека нема разлика меѓу мажите и жените и дека двата пола можат да бидат подеднакво способни и успешни.

³⁷ USAID/North Macedonia Gender Analysis Report, published in July 2019.

Во однос на пречките за учество на жените посочени од страна на сите испитаници во истражувањето, двете пречки кои се сметаа за најважни беа (1) двојниот товар и несразмерен удел на жените во домашните обврски и раѓањето/одгледувањето деца, и (2) распространетоста на традиционалните родови улоги, стереотипи и дискриминаторски ставови и норми. Вакви ставови се особено чести во руралните средини, како што покажаа податоците добиени со вкрстено подредување според место на живеење, при што 53,7 проценти од испитаниците во руралните области ги оценуваат традиционалните родови улоги како многу значајна пречка за учество на жените во политиката, наспроти 32,2 проценти од урбаните испитаници кои ја сметаат оваа пречка за многу значајна. Слично на тоа, додека 51 отсто од испитаниците во руралните средини го оцениле несразмерниот удел на жените во домашните обврски и родителството како многу значајна пречка за нивното учество во политиката, само 37,9 отсто од испитаниците во урбаните средини ја дале таа оценка.

Како што беше наведено претходно, две третини од 20,8-те проценти од испитаниците кои не поддржуваа проширување на просторот за жените во политиката на локално ниво беа мажи. Првенствената наведена аргументација за овој став беше мислењето дека „политиката е за мажи, не за жени“, што одразува став дека

овие сфери се сметаат за „наследство“ или „територија“ што им припаѓаат на мажите. Втората аргументација за ова несогласување беше заснована врз конзервативното и традиционално гледиште за родовите улоги, односно дека жените кои учествуваат во политиката „нема да имаат време за своите семејни и домашни обврски“. Парадоксално, третата причина наведена за овој став беше мислењето дека мажите се „поспособни, активни, стабилни и порешителни“ од жените, кога опцијата која според број се наоѓа на третото место како причина за неподдржување простор за жените во политиката е „не знам“.

Од 24,9-те проценти од испитаниците во истражувањето кои изјавиле дека попрво би избрале машки кандидат отколку кандидатка, и покрај тоа што и двете опции се подеднакво привлечни другите аспекти освен родовата припадност, најчесто наведената причина за таквиот избор беше мислењето дека мажите се попаметни, посспособни и поснаодливи од жените. Другите мотиви за таквиот избор се темелеа врз ставовите дека мажите се похрабри и дека мажите имаат повеќе искуство, знаења и блискост со политиката. Интересно е што истите одлики на интелигенција и снаодливост беа оценети многу пониско, дури на 18-то од 24 места, меѓу

478-те испитаници кои изјавиле дека попрво би избрале кандидатка отколку машки кандидат кој во другите аспекти има слични квалитети.

Анализата на критериумите што ги применуваат испитаниците кога претпочитаат кандидатка или кандидат открива јасна родова пристрасност. Додека трите критериуми што испитаниците ги посочија како најважни при изборот на кандидат(к)и, имено „претходна успешност“, „општествена положба, ниво на образование и професионално искуство“ и „луѓе што ги познавам/им верувам“ беа исти и за кандидатките за кандидатите, родовата пристрасност беше евидентна во други критериуми. На пример, испитаниците ги сметале критериумите за „програма“, „политичка припадност“ и „изборна кампања“ како донекаде поважни при изборот на машки кандидат, додека полот, брачниот/семејниот статус и физичкиот изглед на кандидатките биле сметани за поважни при изборот на жена кандидатка.

Во дискусиите во фокус групи спроведени во рамките на ова истражување, жените што се кандидирале на избори нагласија дека на жените во Северна Македонија силно им се наметнуваат улогите на мајка и сопруга и практично се подразбираат очекувања да посветат многу повеќе од нивното време и приоритети на ак-

Илустрација 8

Главни одлики на кандидатки и кандидати

тивности околу семејството и домаќинството отколку мажите, вклучително и заштита на нивните деца од стресот и притисоците кои доаѓаат со политичката кариера. Меѓутоа, кога беа запрашани да размислат за сопствените искуства од кампањите, жените кои се кандидираше како независни или партиски кандидати за општинските совети изјавија дека потешко се справувале со темите поврзани со нивната изложеност во јавноста отколку со притисоците од додавање на домашните и професионалните обврски и активностите во кампањата. Некои од стереотипите со кои морале да се соочат како кандидатки се ставовите како што се „политиката не е за жени“, „жената е водена од емоции и не е доследна и стабилна во донесувањето одлуки“ и дека „жените не се доволно храбри и способни за тешки одлуки и раководни политички процеси“.

Испитаниците во анкетата беа запрашани и да ги оценат кандидатките и кандидатите според одреден број клучни одлики на скала за семантичка диференцијација на која се наоѓаа одлики како „не се посветени“ наспроти „многу посветени“, „нема партиска поддршка“ наспроти „има партиска поддршка“, и „не е добар лидер“ наспроти „добар лидер“. Потврдувајќи ја веќе наведената претстава за недоволна остроумност, снаодливост и способност за донесување одлуки, анализата на овие податоци јасно укажува

дека „поседување моќ да се прават промени“ и да се биде „добар лидер“ е во непосредна корелација со нивото на претпоставена „партиска поддршка“ за кандидат(к)ите. Иако и жените и мажите се сметаат за еднакво „професионални“, „посветени“ и „решителни“, ставот дека жените (што се кандидираат) „немаат поддршка од нивната политичка партија“ кореспондира со послаби впечатоци за кандидатките како „добри лидери“ и за „моќта на жените да прават промени“.

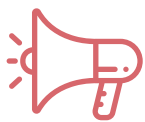
5.2. Доминантност на мажите во политиката

Кај 61 процент од испитаниците во истражувањето кои искажаа мислење дека жените се соочуваат со потежок пат до повисоки политички позиции, како три главни причини наведени се семејните и работните обврски на жените, недоволната поддршка од мажите во партиските раководства, и внатрешните правила, практики и конкуренција во политичките партии. Овој резултат е во согласност со начинот на кој испитаниците ги подредија посочените пречки за учеството на жените во политиката и изборните процеси на испитаниците.

Учесничките во фокус групата составена од кандидатки за политички функции беа едногласни во оценката дека актуелниот број на политичар-

ки е далеку од задоволителен. Овие учеснички во фокус-групите го припишуваат неодамнешното зголемување на членството на жените во политичките партии и на бројот на жени на кандидатските листи исклучиво на воведувањето на законската квота за предлагање кандидати. Кандидатките а политички функции изјавија дека жените инаку ретко добиваат места во раководните структури на политичките партии или изборни и именувани државни функции како што се градоначалнички или министерски места. Според овие учеснички во истражувањето, една од причините за ова е несразмерниот товар на домашните обврски кој го носат жените, што им остава на мажите повеќе време и расположливост да бидат активни во политиката, и на тој начин да стекнат повеќе искуство од жените во оваа сфера.

Покрај ова, учесничките во фокус групата со кандидатки изразија став дека нема доволно политичка волја кај мажите во политичките партии да ги поддржат жените и да ги предлагаат за повисоки функции во нивните партии. Според овие кандидатки, на мажите им е тешко да ја препуштат власта на жените или да прифатат жени на надредени позиции над нив во хиерархијата. Понатаму, учесничките беа на мислење дека мажите сметаат дека им отстапиле значаен дел од нивната моќ на жените, па кога жените доаѓаат на повисоки места, мажите имаат поголеми очекувања и барања од жените да ги оправдаат тие места.

“Во текот на целата кампања се злоупотребуваше моето име, особено во коментарите на медиумските прилози. Бев нарекувана со ужасни погрдни зборови, дури имаше и навреди за мојата чест. Мислам дека повеќето жени стравуваат од вакви реакции бидејќи имаме браќа, сестри, сопрузи и деца кои исто така се на друштвените медиуми и ги читаат овие груби мислења за нас. Имаше моменти кога се прашував дали вреди да се поднесува такви малтретирање и дали воопшто да продолжам со мојата кампања.”

Впечатокот дека во политиката доминираат мажите беше особено застапен кај испитаниците од албанската етничка припадност во анкетата. Всушност, вкрстеното подредување според етничка припадност покажува дека мислењето дека има многу помалку жени што членуваат во партии е повисока кај испитаниците од албанска етничка припадност (51,8% наспроти 18,6% за етничките Македонци и 27,2% за сите испитаници). Од анкетираниите етнички Албанци, 74,1 отсто изјавиле дека не забележале зголемување на бројот на жени кое се кандидирале на локалните избори во 2021 година, во споредба со 49 отсто од етничките Македонци и 56,1 отсто од сите испитаници кои забележале таков пораст. Слично висок процент од етничките Албанци забележале дека мажите и жените не биле подеднакво присутни во јавните дебати за време на овие избори, додека 52,8 отсто од етничките Македонци и 58,2 отсто од сите испитаници посочиле дека двата пола биле подеднакво присутни во овие дебати.

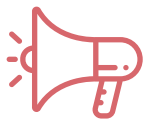
5.3. Деконструкција на родово специфичната подложност на изложување во јавноста

Извештајот за Северна Македонија изготвен од Генералниот директорат на ЕК за добрососедство и преговори за проширување во 2021 година го содржеше следниов заклучок за зачестеноста на онлајн малтретирање насочено кон жени, особено оние кои се присутни во јавниот живот:

Родовите стереотипи и натаму се присутни, а жените во јавниот живот се особено подложни на напади преку социјалните медиуми. Двата случаи „Јавна соба“, во кои експлицитни фотографии и приватни информации на девојки и жени беа споделени на онлајн платформа, предизвикаа јавна загриженост и граѓански протести против непреземањето навремени мерки од страна на властите и покажаа дека има празнини во законската рамка.³⁸

Кандидатките во фокус групите сметаа дека биле изложени на говор на омраза во медиумите и друштвените мрежи значително повеќе отколку нивните машки колеги. Според нивните мислења и доживувања, женомразие, објективизи-

³⁸ European Commission, Strasbourg, 19.10.2021
Staff Working Document (2021) 294

рање и сексуализирање на жените е исклучително честа појава во медиумите во Северна Македонија, особено на друштвените мрежи. Овој модел на негативно прикажување и насочени напади е далеку од поволен за зголемување на учеството на жените во изборните и политичките процеси.

Друѓа учесничка во фокус групата исказна:

“Секогаш ќе ве напаѓаат бидејќи сте жена. Дури и на улица се однесуваат со вас како да сте од понизок ред. На друштвените медиуми, поради досегот и анонимноста, тие напади се посилни и доведуваат до големи проблеми. Од друга страна, нема институционална реакција за спечување на такви злоупотреби, а луѓето не се адекватно едуцирани. Сум гледала бројни закани по живот и негативни коментари, претежно за оцрнување на мојот морал, но и за моето семејство. Не придавам важност на тоа што имаат да кажат такви луѓе кога знам дека моите намери се чесни, но сметам дека мажите не се соочуваат со вака остар говор на омраза како жените.”

Ова мислење го делат и учесниците во фокус групата за медиуми и родови прашања, кои се согласија дека жените често се мета на медиумите и дека нивните политички кариери се изложени на говор на омраза и други директни напади врз нивниот карактер и достоинство. Тие напади, особено на друштвените мрежи и другите онлајн медиуми, во голема мера би ги обесхрабриле жените и би ја намалиле нивната подготвеност јавно и активно да се вклучат во политиката.

Постојат четири главни димензии на ранливост на кандидатките на изложување во јавноста:

(1) НЕПОСТОЕЊЕ РЕГУЛАТИВА И/ИЛИ МОДЕРИРАЊЕ НА ОНЛАЈН СОДРЖИНИ, ШТО ПОВЛЕКУВА И ОТСУСТВО НА ОТЧЕТНОСТ. Во дискусиите во фокус групите, независните и партиските кандидатки изразија задоволство од нивното позитивно прифаќање од јавноста и медиумите, но не и од приемот на кој наидуваат на друштвени-те мрежи.

Додека покривањето на изборните кампањи од традиционалните медиуми (ТВ и печатот) се следи со јасни и спроведливи правила (барем за парламентарни избори), онлајн медиумите остануваат претежно нерегулирани и покрај тоа што ги има во голем број. Како што е наведено во извештајот од 2019 година на Венецијанската комисија на темата дигитални технологии и избори:

Во груби црти, постојат две различни форми на проблематични изборни активности кои се полесни за изведуваче овој контекст; прво, манипулација од политички партии, кандидати и нивните кампањи; второ, злонамерни активности како што се здружени кампањи за дезинформирање, проблематични кориснички сметки (ботови кои засилуваат лажни пораки, кориснички сметки кои се претставуваат како легитимни актери итн.) или информатичка шпионажа, кои опфаќаат и потенцијално противзаконски активности. Освен тоа, дифузно и анонимно создавање на содржини сериозно попречува идентификација и припишување на одговорност за противзаконски онлајн однесувања, при што гласачите при нивното одлучување може сериозно да потпаднаат под неточни, манипулативни и лажни информации конструирани да влијаат врз нивните гласови, поткопувајќи го остварувањето на правото на слободни избори, и се создаваат значителни ризици во функционирањето на еден демократски систем.³⁹

Во својот конечен извештај за локалните избори во октомври 2021 година, набљудувачката мисија на ОБСЕ/ОДИХР на изборите забележа дека поради „непостоењето јасни прописи за кампања на друштвените мрежи и делотворно модерирање од партиите и кандидатите за коментари на нивните страници на друштвените мрежи, бројни кандидати, често жени, биле подложени на навредливи изрази“.

(2) ОДРЖУВАЊЕ НА РОДОВИТЕ СТЕРЕОТИПИ ВО ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ МЕДИУМИ. Опстојувањето на патријархални сфаќања во општеството е евидентно во претставувањето на жените што

³⁹ Joint report of the Venice Commission and of the Directorate of information society and action against crime of the Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DG I) on the Use of digital technologies and elections, CDL-AD(2019)016, paragraph 37. Достапно на [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)016-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)016-e)

се кандидираат на избори, при што се зацврстуваат родовите стереотипи. (Овој аспект на ранливост на жените во однос на нивно изложување во јавноста се анализира подлабински во следното поглавје.)

(3) НЕДОВОЛНИ ВЕШТИНИ И ПОДГОТВЕНОСТ ЗА МЕДИУМСКИ НАСТАПИ. Кандидатките во фокус групите наведоа и друга клучна пречка, а тоа е стресот што произлегува од нивното јавно изложување и јавните настапи во медиумите. Некои учеснички конкретно наведоа дека имаат слаба самодоверба и високи нивоа на самокритичност за лапсуси што им се испуштиле во јавните говори. Во овој поглед, многу од нив се осврнаа на недостигот на обука за јавни настапи и односи со медиумите, при што само три учеснички посетувале таква обука понудена од нивните политички партии или од меѓународни организации. На прашањето што би направиле поинаку на идните избори со оглед на искуството што го стекнале од изборите во октомври 2021 година, најчестите одговори беа дека би биле посамоуверени и помалку самокритични, „похрабри“ и поамбициозни; изјавија дека тоа ќе им овозможи да ги изразат нивните барања и мислења на посилен, појасен и поконкретен начин.

(4) ПРОПУСТОТ НА ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ ДА ИМ ДАДАТ СИЛА И ЗАШТИТА НА ЖЕНИТЕ ШТО СЕ КАНДИДИРААТ НА ИЗБОРИ. Ниту една од политичките партии анализирани во истражувањето на УСАИД од септември 2020 година за „Насилство врз жените во политичките партии во Северна

Македонија“⁴⁰ немаше кодекс на однесување со кој се уредува однесувањето на членовите на партијата или заштита на политичарките од насилство. Во овој извештај беше дадено и следново согледување:

Претставниците на СДСМ, ДОМ и ЛДП посоочија дека нивните партии планираат да изработат и да усвојат кодекси на однесување со одредби за спречување на секаков облик на насилство. Од функционерите на СДСМ се бара да потпишат Изјава за чест пред да преземат каква било функција, со која се обврзуваат дека нема да користат навреди, клевети, насилство и закани, говор на омраза и да даваат лажни информации или ветувања. Алтернатива е единствената политичка партија која има Етички кодекс со конкретна забрана функционер на партијата да изврши каква било сексуална злоупотреба или чин што е поврзан со таква злоупотреба или вознемирување.

Според мислењето на испитаниците во истражувањето, „промена на менталитетот“ е најважниот начин да се постигне посилен ангажман на жените во политиката и поголема застапеност на жените во локалната политика. Покрај тоа, жените што се кандидираат на избори треба да бидат подобро подготвени да се справат со изложеност во јавноста и да добијат стручна обука за онлајн комуникации.

⁴⁰ Видете Белешка 20.

6. Подобрување на учеството со балансиран пристап и правично претставување на кандидатите: улогата на медиумите во зацврстувањето или спротивставувањето на родовите стереотипи

Имајќи предвид дека кандидатите за избори треба да водат активна кампања за да се забележи нивното присуство и нивните идеи, и бидејќи медиумските настапи се најдобро средство за придобивање публика, витално важно е да се постигне подобро разбирање за специфичната улога на медиумите во одржувањето или спротивставувањето на родовите стереотипи кои негативно влијаат врз учеството на жените во политиката.

6.1. Медиумското покривање на кампањите за изборите во 2021 година низ призма на родовите прашања

Изборниот законик на Северна Македонија предвидува детални прописи за однесувањето на медиумите од датумот на распишување на изборите до завршувањето на политичката кампања. Сите радиодифузери и веб-страници се обврзани да ги покриваат изборите на правичен, избалансиран и непристрасен начин⁴¹.

Преземени се повеќе активности во рамките на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги на Република Северна Македонија, и измените на законот (248/2018), за начините на кои се претставуваат жените и девојките, и спречување на дискриминација и родова пристрасност во медиумите. Овој закон има за цел да ја интегрира родовата перспектива во креирањето политики.

⁴¹ Член 75 и 76 од Изборниот законик.

Од 2012 година медиумскиот регулатор во Северна Македонија, односно Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (АВМУ), презеде неколку иницијативи во насока на подигање на свесноста, документирање и осврт на прашања и теми поврзани со застапеноста на жените и мажите во медиумските програмски концепти и содржини. Според член 17 од Законот за еднакви можности на жените и мажите, овие иницијативи опфатија активности за подобрување на собирањето податоци поврзани со родови теми во медиумите и обезбедување обука за медиумските професионалци со цел да се поттикне развојот и употребата на нестереотипни, балансирани и разнообразни прикази на жени и девојки во медиумите.⁴²

Наодите од анализата на АВМУ⁴³ за медиумското покривање на кампањата за парламентарните избори 2020 година покажаа дека медиумите беа упадливо склони кон промовирање на машки кандидати за пратеници и машки перспективи и експертски гледишта за случувањата поврзани со изборите. На тој начин, жените што се кандидираа на тие избори беа засенети од нивните машки колеги во медиумското покри-

⁴² Извештај на Владата на Република Северна Македонија за спроведување на Пекиншката декларација и платформа за дејствување (1995) и резултатите од Второто специјално заседание на Генералното собрание на ОН (2000) – Пекинг +25. 2019.

⁴³ АВМУ го ангажираше Институтот за демократија Societas Civilis од Скопје да спроведе анализа на родовите прашања и начинот на претставување на жените и мажите во вестите емитувани на националните телевизиски сервиси во текот на изборната кампања.

Извадоци од Законот за аудио и аудио-визуелни медиумски услуги

Член 48 (став 1) опфаќа пол, сексуална ориентација и родов идентитет како забранети основи за дискриминација во радио и ТВ програми.

Член 53 (став 4, алинеја 2) забранува дискриминација по основ на пол и сексуална ориентација во рекламите.

Член 61 (став 1, алинеја 2) ги обврзува сите радиодифузери да ја почитуваат еднаквоста на слободите и правата без оглед на полот на лицето (меѓу другото).

Член 110 (став 1, алинеја 6) пропишува дека јавниот радиодифузен сервис произведува програми што ја почитуваат и промовираат еднаквоста меѓу половите.

Член 116 (став 4) утврдува дека составот на Програмскиот советот на МРТ треба да ја одразува разнообразноста на македонското општество со соодветна застапеност на двата пола.

вање, со помал пристап до различни форми на промоција на нивните платформи. Следствено, профилите и пораките на кандидатките останаа недоволно видени и слушнати од јавноста.

Во медиумските извештаи за кампањата за парламентарните избори во 2020 година, 128 од 134 претставници на политичките партии споменати или интервјуирани од новинарите беа мажи, наспроти само шест жени. Во дневните информативни емисии посветени на изборни теми, 86 проценти од лицата кои се појавија како примарни субјекти на овие програми се мажи, а само 14 проценти беа жени. Квалитативната анализа на содржината на ваквите дневни информативни програми покажа дека жените биле сексуално објектизирани во вкупно девет новински прилози, додека шест прилози ги одржувале стереотипите за жените кои сè уште преовладуваат во општеството.⁴⁴ Немаше родова анализа на политичките кампањи на локалните избори во 2017 и 2021 година.

За време на политичките кампањи во 2021 година предизвиците за спроведување на родово одговорно буџетирање на локално ниво можеа да понудат силна основа за иницирање плодни дискусии за родовите прашања и локалната самоуправа. Како што беше посочено во извештајот на мисијата за набљудување на изборите на ОБСЕ/ОДИХР, сепак „жените беа

⁴⁴ Анализа на родовите прашања во текот на изборната кампања за предвремени парламентарни избори во 2020 година. Александра Јовевска Горѓевик – Институт за демократија Societas Civilis.

недоволно застапени во партиските кампањи, и темите поврзани со родовата еднаквост и правата на жените претежно отсутствуваа од платформите и говорите на кандидатите, и покрај ограничените обиди на неколку партии да претстават такви политики пред гласачите“.

6.2. Отсуство на правичен пристап и нееднакво медиумско претставување на кандидатките на локалните избори во 2021 година

Само една третина од анкетираниите граѓани во ова истражување студија беа на мислење дека жените и мажите се подеднакво присутни во јавните дебати, при што етничките Албанци и испитаниците во руралните области најмалку го делат ова мислење. Евидентна беше мала разлика во перцепциите кога испитаниците беа конкретно прашани дали двата пола беа подеднакво присутни во јавните дебати за време на последните локални избори, иако шест од 10 испитаници останаа на мислењето дека овие дебати не биле родово балансираны.

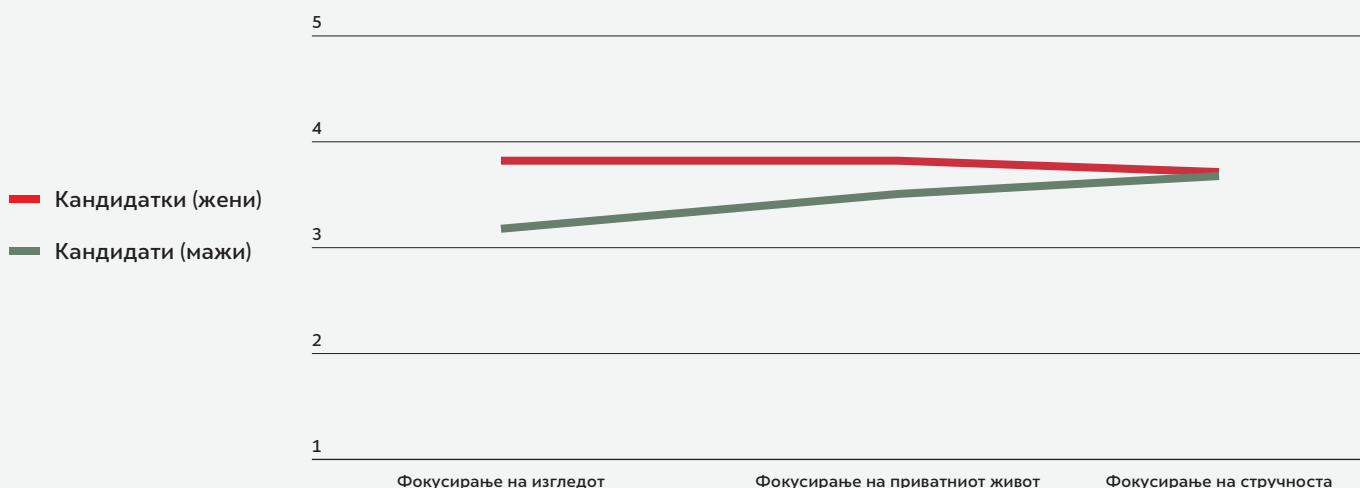
Податоците од анкетата во рамките на ова истражување дополнително откриваат значително поголемо ниво на колебливост кај мажите (споредено со жените) да признаат дека се поставени повисоки очекувања од жените што се јавни личности. Повторно, евидентна е речиси 20-процентна разлика меѓу испитаничките и машките испитаници во однос на ова прашање, а тоа е приближно и разликата во овој поглед помеѓу испитаниците со само основно образование наспроти оние со дипломи од високо образование. Додека 67,7 отсто од испитаничките се согласиле дека жените во јавниот живот се соочуваат со повисоки очекувања, 52,6 отсто од машките испитаници или не се согласуваат, не знаеле или одбиле да одговорат.

Податоците од истражувањето дополнително ја потврдуваат родовата пристрасност во медиумските претставувања на кандидатките со тоа што многу поголемо внимание се посветува на изгледот и приватниот живот на кандидатките.

Оваа пристрасност дополнително ја потврдија и учесниците во фокус групата новинари, претставници на медиумите и претставници на Со-

Илустрација 9

Внимание на медиумите на различни аспекти на жените и мажите што се кандидираат на избори

ветот за етика во медиумите. Овие учесници не само што го потврдија отсуството на еднаквост и правичност во начинот на кој мажите и жените се претставуваат како политички кандидати, туку и препознаа дека жените многу често се објектизирани и сексуализирани во медиумските претставувања. Некои од учесниците во фокус-групите се осврнаа на претходните анализи изработени од нивните организации за да ја поткрепат нивната оценка дека жените често се претставени во медиумите како ранливи жртви и како индивидуи без моќ за одлучување, особено за време на пандемијата Ковид-19.

Одбирањето кои кандидати се повикуваат да учествуваат во телевизиски дебати и ток-шоу емисии во приватните медиуми претежно останува одлука на уредништвото. Новинарите во фокус групите организирани во рамките на ова истражување ги истакнаа тешкотиите поврзани со мотивирањето на жените да учествуваат на радио-телевизиски јавни дебати. Според овие медиумски работници, трите најчести причини за отпор кај жените да учествуваат во јавни дебати се следниве: (1) срам, чувство на непријатност пред камери; (2) страв од говор на омраза поврзан со нивниот физички изглед, а не со нивната стручност и она што тие всушност го кажуваат, особено на друштвените медиуми; и (3) недоволна поддршка од политичките партии што ги застапуваат. Нееднаквостите во учеството на

жените во политичките дебати и колку често се повикуваат жени да учествуваат во такви дебати е директна последица на родово пристрасното претставување на жените-политичарки.

6.3. Поддршка за учество на жените: преминување од одржување на родовите стереотипи кон активно унапредување на родовата еднаквост

Во дискусиите во фокус групите со медиумски работници, учесниците предложија различни за надминување на пречките за учество и претставување на жените во медиумите. Двата главни предлози беа: 1) да се засилат и/или да се формираат одделенија за човечки ресурси во секој медиум за да се донесат јасно дефинирани регулативи и постапки за обезбедување родова еднаквост во составот на персоналот; и 2) темата родова еднаквост да се вгради во главните текови уредувачката политика на сите медиуми. Потребата од такви регулативи се согледува од фактот што иако новинарите и претставниците на медиумите имаат тенденција да понудат позитивни оценки за нивото на родова сензитивност во нивните сопствени медиуми и почитувањето на нивните внатрешни правила и упатства, тие исто така признаа дека

повеќето родови прашања во медиумите се оставени на дискреционо одлучување на новинарите и механизмот за саморегулација на медиумите без никаква дополнителна контрола или кохерентна стратегија. Овие прашања на дискреционо одлучување се однесуваат на вклучувањето на говорнички и експертки и начинот на кој се претставуваат жените, како и евентуални иницијативи за промовирање на жените на лидерски позиции или разоткривање на родовите стереотипи во медиумите.

Затоа, уредувачка политика реализирана од редакциски одбори со балансирана родова застапеност би можела да го олесни вклучувањето на содржини за подигањето на свесноста за родовите прашања, вклучително и согледување на родово-дискриминаторско изразување и потребата за родово балансирано известување со цел да се зајакне сензитивноста кај медиумските работници. Како што предложија новинарите и претставниците на медиумите кои учествуваа во фокус групата, редакциите може да воведат практика на самоанализа и рефлексивност за начинот на кој се прикажуваат на жените и родовите прашања во медиумите како еден вид постојан „разговор“ со новинарите. Со цел да се информираат и подобрат ваквите постојани дискусии, новинарите и уредниците треба дополнително да бидат поттикнати да поминуваат обуки за развивање на нивните вештини за ро-

дова сензитивност. Ваквите обуки би можеле да имаат позитивно влијание во вид на создавање делотворни медиумски производи што ги разоткриваат стереотипите, предрасудите, дискриминацијата и говорот на омраза кон жените воопшто и особено кон жените во политиката, како и медиумски производи кои промовираат родова еднаквост и учество на жените во изборните и политичките процеси. Тие би ја сочинувале рамката што ќе им овозможи на медиумите да почнат да се осврнуваат на прашањето за родово пристрасно (медиумско) покривање и прикажување на кандидатките посочени во ова и други истражувања.

Медиумските работници во фокус групата препорачаа и спроведување на построги контроли на работењето на онлајн медиумите и реториката на друштвените мрежи. Дополнително, тие ја истакнаа потребата од градење капацитети за да им се помогне на кандидатките да стекнат вештини за јавно говорење и да ја зајакнат нивната самоверба. Според овие учесници, тие активности за градење капацитети треба да го преземат политичките партии, бидејќи партиите имаат обврска да им ја дадат сета неопходна поддршка на кандидатките за да им дадат сила да учествуваат во медиумите и во политиката на еднаква основа со машките кандидати.

7. Главни наоди, заклучоци и препораки

Оваа истражување открива дека жените и понатаму се недоволно застапени во политиката во земјата, и покрај бројните напори да се затвори родо-виот јаз, и дека жените продолжуваат да се соочуваат со значителни предизвици во вршењето на суштинско политичко влијание.

41 процент од машките испитаници и 61.1 процент од испитаничките сметаат дека тоа што жени се кандидираат за јавни функции е позитивна и потребна појава.

Додека резултатите од истражувањето покажуваат дека општиот интерес за локалната политика е на релативно ниско ниво, особено кај помладите генерации, нивото на специфичен интерес за жените и нивното политичко учество на локалните и парламентарните избори кај испитаниците беше многу повисоко поради истакнувањето на мислењата од испитаничките. Сепак, јасните докази утврдени во оваа истражување за поддршка од страна на жените за учеството на жени во локалната политика не се преточија во претпочитање да се гласа за жени на изборите. Општо земено, резултатите од истражувањето покажуваат дека иако поголемиот дел од јавноста има балансирана и сосема точна претстава за недоволниот пристап на жените до лидерски позиции, исто така постојат и јасни докази за отпорот на мажите кон наметнување-то формули со квоти за родова застапеност.

56,6 проценти од машките испитаници и 78,9 проценти од испитаничките изразија поддршка за проширување на просторот за жени во политиката на локално ниво.

Се забележува упадлива разлика од 22,3 процентни поени што може да се објасни со фактот дека една третина од машките испитаници покажале ставови кои ги одразуваат традиционалните стереотипи за родовите одлики и улоги. Интересно е што ставот дека „промена на менталитетот“ е она што е најпотребно за да се постигне повисок квалитет на застапеност на жените во локалната политика, речиси подеднакво го делат и испитаничките и машките испитаници. Влијанието на родовите стереотипи врз изборот на испитаниците за жени или мажи што се кандидираат на избори го одразува неправичното прикажување на политичарките во медиумите, особено во медиумското внимание на брачната состојба и физичкиот изглед на кандидатките, наместо на нивните ставови и предлози за политички теми.

7.1. Изборни реформи и правната рамка

67% од сите испитаници поддржуваат проширување на просторот за жените во локалната политика

Ова истражување најде докази за одредено ниво на поддршка и побарувачка за застапеност на жените во политиката што не е задоволено од политичките партии и значително ги надминува сегашните нивоа на застапеност. Овој наод треба да послужи како поттик за изработка на поинклузивен модел на изборен натпревар со мнозински систем, и да се покаже дека политичките партии водат сметка за поддршката од гласачите за зголемување на просторот за жените во локалната политика.

„Кога се покажува дека изборните системи имаат негативно влијание врз поинклузивноста на жените во изборните системи, треба да се истражуваат или реформираат за да се поинклузивно балансирана застапеност“

Додаток на Препораката Rec(2003)3 на Комитетот на Министри при Советот на Европа за балансирано учество на жените и мажите во политичко и јавно одлучување.

Со оглед на ниската бројка жени избрани за градоначалнички, постои потреба од поведување дискусија за начини за подобрување на инклузивноста на изборниот систем.

Согледувајќи дека изборната реформа има родови аспекти, произлегува дека сите дискусии и опции за таквата реформа треба да се проценат во однос на нивното влијание врз родовата застапеност. Ваквите размислувања треба

„Комитетот на министри препорачува земјите-члени на СЕ да разгледаат можности за усвојување законски реформи за воведување прагови за паритет за кандидати на избори на сите нивоа. Кога се во употреба пропорционални листи, може да се разгледа можноста за воведување на систем ‘патент-затворач’ во кој претставници од двата пола се подредени наизменично, (Rec(2003)3, Додаток А, 3).“

да се применат, на пример, при секоја дискусија за предлозите за преминување кон систем со отворени листи за избори за пратеници и советници. Во случајот со затворени листи, како што се применуваат во моментот на изборите во Северна Македонија, политичките партии се тие кои го одредуваат редоследот (рангирањето) на кандидатите на гласачкото ливче, додека избирачот гласа за целата листа без никаква можност за промена на редоследот на мандатите што ќе се распределуваат на кандидатите. За разлика од тоа, со отворени или слободни листи, гласачите можат да го променат редоследот (рангирањето) на кандидатите на листите. Меѓутоа, онаму каде што е можно преференцијално гласање или вкрстено гласање, гласачите нема нужно да избираат кандидати од двата пола – може да се случи отворените листи да бидат во корист на подобро познатите машки кандидати.

Ефектите од отворените листи врз родовата застапеност на половите се разликуваат во зависност од искуствата и контекстите во различните држави. На пример, една студија за Обединетото Кралство од 2017 година го донесе следниот заклучок:

Отвореноста на изборните правила има влијание врз поддршката за кандидатките во целина. Податоците нудат јасен доказ дека отворените изборни системи се поврзани со повеќе гласови за жените и дека системот на гласање без оглед на редоследот на кандидатите на листите носи најмногу гласови за жените (кандидатки).⁴⁵

На изборите во Босна и Херцеговина од воведувањето на квоти за родова застапеност и отворени листи во 2002 година забележано е драматично намалување на бројот на избрани жени во споредба со изборите во 1998 година кога квотите се применуваа во систем со затворени листи. Истражувања од Европскиот парламент и од Венецијанската комисија ги нагласуваат потенцијалните негативни ефекти од отворените листи врз родовата застапеност, но различно ги проценуваат можностите на преференцијалното гласање за спротивставување на ваквите ефекти. Според извештајот на Европскиот парламент за „различното влијание на изборните системи врз политичката застапеност на жените“:

45 Golder, S., Stephenson, L., Van der Straeten, K., Blais, A., Bol, D., Harfst, P., & Laslier, J. (2017). Votes for Women: Electoral Systems and Support for Female Candidates. *Politics & Gender*, 13(1), 107-131.

Иако мора да се имаат предвид и другите фактори како што е општествено-политичкиот контекст на секоја држава, може да се каже дека преференцијалните системи, во кои изборот е препуштен на гласачкото тело, претставуваат потенцијална пречка за политичката застапеност на жените. Сепак, од тоа исто така произлегува дека самите политички партии имаат витална улога во однос на поставувањето на кандидатките на поволни места; ова особено важи за изборните системи со затворени листи.⁴⁶

Според извештајот на Венецијанската комисија за „влијанието на изборните системи врз застапеноста на жените во политиката:

Отворените листи може да одат во корист на добро познатите машки кандидати. Така, постои јасна опасност воведувањето на отворени листи да доведе до тоа помал број жени да бидат избрани (на јавни функции)...

Сепак, не мора да значи дека отворените листи нужно би претставувале пречка за застапеноста на жените. Кога (и колку) жените се организираат и активно водат кампања за гласање на женските кандидати, давањето предност (на кандидатки) при гласањето мо-

жеби нема да оди против жените, но може да доведе до поголема застапеност на жените.⁴⁷

Иако спроведеното истражување потврдува дека сè уште има солидни 36 проценти од жените во Северна Македонија кои не се особено или воопшто не се заинтересирани за учеството на жените во политиката, анализата на резултатите од истражувањето открива дека мошне високото ниво на поддршка помеѓу жените за осврт на родовите прашања во политичките и изборните процеси не се преточува во автоматска склоност жените да гласаат за жени-кандидатки. Поради оваа причина, се чини дека најдобриот начин за **консолидирање и зголемување на бројот на жени на избрани функции е да се воведат систем „патент-затворач“** препорачан од Советот на Европа.⁴⁸ Во Изборниот законик може да се воведат и **дополнителни одредби за обезбедување рамномерна застапеност меѓу носителите на листите.**

Од претходни истражувања произлегоа бројни докази дека непостоење регулатива за политичките комуникации и одговорност за говорот на омраза и/или дискриминаторски јазик на

46 European Parliament, “Differential impact of electoral systems on female political representation”, Directorate-General for Research, Working document WOMEN’S RIGHTS SERIES - W-10. Достапно на https://www.europarl.europa.eu/workingpapers/femm/w10/1_en.htm

47 Venice Commission’s report on the “impact of electoral systems on women’s representation in politics, CDL-AD(2009)029, 2009, достапно на [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2009\)029-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2009)029-e)

48 Recommendation Rec (2003)3 of the Committee of Ministers to member states on balanced participation of women and men in political and public decision-making

друштвените мрежи, особено во текот на политичките кампањи, директно се претвора во поголема ранливост на кандидатките на негативна изложеност во јавноста. Во заедничкиот извештај,⁴⁹ Венецијанската комисија истакна:

Ако од една страна примената на дигитални технологии може да ги направи демократските процеси подостапни за сите граѓани, тоа исто така може да донесе пречки за остварување и развој на изборната демократија, што ќе повлече нови форми на неприфатливо мешање во правото на глас и правото граѓаните да се кандидираат за избори ... право на слобода на изразување... и право на почитување на приватниот живот.

Филтрирањето, блокирањето и отстранувањето на противзаконски содржини од интернет со цел сузбивање на (особено) кривичните дела од омраза и заканите по државната безбедност, како и во насока на заштита на правата на интелектуалната сопственост, приватноста или заштита од клеветата се неопходни, но деликатни мерки кои сепак може да бидат злоупотребени и да доведат до цензура и нелегитимно замолчување на политичките противници. Сите такви мерки мора да бидат во согласност со законот... Во едно демократско општество секогаш мора да се почитуваат критериумите на неопходност и сразмерност, и мора да се гарантира делотворна судска заштита од страна на независни и непристрасни судови.

Врз основа на овие наоди од истражувањето, Северна Македонија треба да разгледа начини за подобрување на регулирањето на онлајн политичките активности и санкционирање на клеветата и говорот на омраза во текот на изборните кампањи.

7.2. Политички партии

Додека политичките партии се склони кон изразување „меки“ политички заложби за добро однесување преку потпишување на кодекси на

однесување пред политичките кампањи, овие актери честопати „ги снемјува“ кога ќе дојде време да ги преточат зборовите на партијата во дело со регулирање на нивните дигитални содржини преку модерирање на коментарите на партијата и партиските кандидати на порталите за дигиталната комуникација на друштвените мрежи. **Политичките партии во Северна Македонија кои сè уште немаат усвоено формални кодекси на однесување со кои се регулира однесувањето на нивните членови треба итно да усвојат такви кодекси, вклучително и детали постапки и санкции за случаи на непридржување кон партискиот кодекс.**

61 процент од испитаниците сметат дека е потешко за жените да дојдат до повисоки политички позиции.

Податоците собрани и анализирани за ова истражување покажуваат дека мнозинството граѓани го делат ставот дека политичарките немаат доволна поддршка од нивните политички партии. Иако има потреба од суштински напори за да се постигне вистинска родова еднаквост во политичките партии, се препорачува заложбите за подобрување на застапеноста на жените во партиските одлучувачки структури да се пренасочат на стратегија со фокусирање кон мажите кои се на лидерски позиции за да се постигнат еднакви можности во политичките партии.

Вкрстено подредување на податоците од истражувањето според пол укажува на јасен диспаритет меѓу јавната поддршка за проширување на политичкиот простор за политичарките и позитивните перцепции за жените што се кандидираат на избори. На прашањето кои фактори ги спречуваат квалификуваните жени да напредуваат на раководни позиции во организациите и политичките партии, испитаниците во истражувањето наведоа „недоволна поддршка од мажите во раководството“ и внатрепартиските правила, практики и конкуренција како втор главен фактор по „двојниот товар на семејни и работни обврски“. Освен тоа, податоците укажуваат на за родова пристрасност во очекувањата од жените што доаѓаат на јавни функции. Сепак, родовата припадност немаше значајно место во оценките на испитаниците за факторите што им отежнуваат пристап на жените до повисоки политички позиции.

⁴⁹ Joint Report of the Venice Commission and of the Directorate of Information Society and Action against Crime of the Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI), on Digital Technologies and Elections, adopted by the Council of Democratic Elections at its 65th meeting (Venice, 20 June 2019) and by the Venice Commission at its 119th Plenary Session (Venice, 21-22 June 2019). Достапно на [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)016-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)016-e)

Политичките партии во Северна Македонија би требало да ја преиспитаат и ревидираат својата политичка понуда во однос на предлагањето кандидати со оглед на доказите обезбедени во ова истражување за распространетоста на негативни оценки за нивната посветеност на родовата еднаквост. При преземањето на ваков преглед, партиите треба да ги земат предвид и податоците од истражувањето кои покажуваат дека 67 отсто од граѓаните поддржуваат зголемување на политичкиот простор за жените. Потребата партиите да се менуваат дополнително е нагласена со доказите произлезени од ова истражување дека интересот за политика е значително помал кај гласачите помлади од триесет години.

Без оглед на пожелноста да се вклучи квота за родова застапеност во партиските структури, овој предлог веројатно ќе се соочи со силно противење, и жените во политиката ќе треба да го убедат не само својот електорат, туку и нивните машки сопартитјци и партиското раководство. Со оглед на претходните искуства со такво противење, како и документираната вкоренетост и распространетост на родовите стереотипи во комбинација со негативните ставови во јавноста за изборните квоти за родова застапеност, на политичките партии ќе им треба поддршка да го зголемат нивниот капацитет за следење на родовата балансираност, за спроведување родови ревизии и користење алатки за вклучување на родовите аспекти во главните текови на делувањето. Ваквите напори се оправдани со оглед на доказите дека вклучувањето на жени на раководни места во партиските структури доведува во почесто предлагање и поголема партиска поддршка за жени-кандидатки.

Политичките партии треба да ги отворат нивните раководни структури за жените и да размислат за насочување на вниманието кон родовите прашања во нивните манифести.

Квантитативните и квалитативните податоци собрани во рамките на ова истражување од испитаниците и учесниците во фокус-групите ги потврдуваат широко распространетите впечатоци, потврдени од личните искуства на бројни кандидатки, дека недоволна партиска поддршка може да ги остави жените што се кандидираат на избори недоволно подготвени за успех во нивните кампањи. Потребно е вложување напори и од политичарките и од политичките партии за да се обезбеди жените да стекнуваат, задр-

жуваат и прошируваат политички капитал, вклучително и преку специфични вештини за јавни настапи и техники за делотворна дигитална комуникација.

Накратко, политичките партии во Северна Македонија треба да ја обезбедат целата неопходна поддршка и охрабрување за жените кои се кандидираат на избори да добијат можности да настапуваат на јавни дебати, вклучително и преку обука за кандидатки и жени избрани на јавни функции за употреба на информатичките и комуникациските технологии.

7.3. Изборна администрација

Оваа истражување утврди дека Државната изборна комисија, како орган надлежен за севкупното спроведување на изборите, треба да ја зајакне својата институционална определба за вклучување на родовата перспектива во сите свои активности. Овој заклучок произлегува од непридржувањето кон одредбите за родова еднаквост во процесот на предлагање членови на ДИК и отсуството на доволно податоци расчленети според пол за учеството на жените во политичките и изборните процеси. Освен тоа, анализите укажуваат дека горенаведениот предизвик произлегува од недостатокот на визија за управувањето со ДИК од страна на Собранието, за што сведочат бројните промени во составот на ДИК и времетраењето на мандатите на членовите на ДИК од 2015 година.

ДИК би можела да ги ревидира упатствата за начините и постапките за поднесување, прием и потврдување на кандидатските листи за локалните избори, со цел да ја сузбие вградената родова пристрасност што истакнува понепогодно сценарио за рангирање на жените при составувањето на кандидатските листи.

Градењето институционална посветеност на родовата еднаквост подразбира стратешко и долгорочно планирање. Иако ДИК делумно го остварува ова со изготвувањето на стратешки план и акциски план за родови прашања, потребно е поголемо охрабрување за да се обезбеди **целосна реализација на активностите предвидени во акцискиот план за родови прашања. Меѓу овие активности спаѓаат разработка и реализација на насочени обуки за раководството и службата, и производство на податоци од избори расчленети според пол.**

Со цел да се олесни собирањето и расчленувањето на податоци за родови аспекти, ДИК треба дополнително да направи прегледи на образците и базите на податоци што се користат во изборите, вклучително и оние за кои ангажира-ла надворешни приватни субјекти. ДИК треба да добие поддршка во донесувањето упатства и постапки за собирање податоци, како и во подобрувањето на постапките за пријавување кандидати. ДИК исто така треба да размисли за соработка на стратегии и партнерства со цел да го подобри ширењето на податоците од избори расчленети според пол, во пошироки рамки од објавување на таквите податоци само на нејзината веб-страница.

7.4. Медиуми

Општо гледано, како што покажува истражувањето, жените се наоѓаат во постојана и нерамномерна борба за еднакви можности и подобро учество во политичките и изборните процеси. Нивната положба дополнително ја влошува потенцирањето на родовите стереотипи и често омаловажувачки претставувања во традиционалните и онлајн медиуми, кои директно ја поткопуваат целта за родова еднаквост и поголемо учество на жените во политиката.

Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, како главно медиумско регулаторно тело во Северна Македонија, е посветена на документирање и спротивставување на систематските шаблони и поединечни случаи на стереотипно претставување на жените во ме-

диумската средина, и е вклучена во постојан дијалог со радиодифузерите и медиумите. **Правично претставување и пристап до медиумите, особено на локално ниво, може да се подобри со зајакнување на капацитетот на АВМУ за следење на кампањите за локалните избори и обезбедување дополнителни насочени обуки за новинарите.**

Поддршка треба да се даде и на предлозите од медиумските работници интервјуирани во рамките на ова истражување со цел да се постигне поместување од зацврстување на родовите стереотипи кон активно промовирање на родовата еднаквост. Конкретно, **треба да се направат напори за поддршка на предлозите од медиумските работници наведени во ова истражување за вклучување на родовата еднаквост во уредувачките политики и за воспоставување механизми за човечки ресурси наменети за следење и промовирање на напредокот на жените во политиката и во медиумите.**

За крај, за да се помогне во надминувањето на ранливоста кон онлајн малтретирање како една од клучните пречки за ефективно учество на жените во политичките и изборните процеси, **потребни се поголеми напори од страна на сите надлежни државни органи за поделотворен надзор врз онлајн медиумите, како на општо рамниште, така и конкретно во однос на кампањите за избори на државно и локално ниво на онлајн медиумите.**

**SUPPORT TO
ELECTORAL REFORMS**

ПОДДРШКА НА ИЗБОРНИ РЕФОРМИ
MBËSHITETJE E REFORMAVE ZGJEDHORE

Оваа студија е изработена во рамките на проектот „Поддршка на изборни реформи“ на Швајцарската агенција за развој и соработка (СДЦ), имплементиран од Меѓународната фондација за изборни системи (ИФЕС). Искажаните ставови, мислења и содржини во оваа публикација не мора да ги отсликуваат ставовите на донаторот, проектот или имплементаторот.

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

www.electoralreforms.mk

Support-to-Electoral-Reforms